

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra teologické etiky a spirituální teologie

Jana Jíchová

**Etické aspekty v díle Karla Čapka,
zejména v dramatech
Bílá nemoc a Matka**

Diplomová práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Libor Ovečka, Dr.
Konzultant: PhDr. Miloš Sládek, Ph.D.

Praha 2016

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 31.5.2016

Jana Jíchová

Bibliografická citace

Etické aspekty v díle Karla Čapka, zejména v dramatech Bílá nemoc a Matka [rukopis] : diplomová práce / Jana Jíchová ; vedoucí práce: doc. PhDr. Libor Ovečka, Dr. -- Praha 2016 – 72 s.

Anotace

Práce se zabývá tvorbou Karla Čapka v soudobém historickém, politickém a společenském kontextu se zaměřením na dramata Bílá nemoc a Matka. Práce má za cíl v dílech Karla Čapka dešifrovat etické aspekty a odkazy na morální hodnoty společnosti v návaznosti na neustále se zhoršující situaci demokratické Evropy v období mezi světovými válkami.

Klíčová slova

Karel Čapek, Matka, Bílá nemoc, apokryfy, povídky, pragmatismus, relativismus, etika, filosofie

Abstract

The main topic of this thesis is the work of Karel Čapek in actual historical, political and social context with focus on the dramas The White Disease and The Mother. The aim of this paper is to decode the ethical aspects and the heritage to the moral values connected to the deterioration of the whole situation in democratic Europe in between the world wars inside Čapek's work.

Keywords

Karel Čapek, The Mother, The White Disease, apocryphas, stories, pragmatism, relativism, ethics, philosophy

Počet znaků (včetně mezer): 135 415

Poděkování

Mé poděkování za pomoc při psaní této práce patří především:
doc. PhDr. Liboru Ovečkovi, Dr. za odborné vedení mé práce.
PhDr. Miloši Sládkovi, Ph.D. za odborné rady a konzultace.
Celé mé rodině za vytrvalou morální a technickou pomoc.

Obsah

Úvod.....	9
1. Život Karla Čapka ve zkratce.....	11
2. Dějinný kontext Čapkova díla.....	17
3. Ohlas Čapkova díla ve světě	21
4. Filozofické aspekty Čapkova díla	25
4.1. Čapkův pragmatismus	29
5. Karel Čapek a Bůh	34
6. Etické koncepce v Čapkově díle	36
6.1. Čapkovy povídky a jejich morální poslání.....	39
6.2. <i>Kniha apokryfů</i> a její etický kontext	44
6.3. Etika v <i>Bílé nemoci</i>	53
6.4. Etika v <i>Matce</i>	62
Závěr	67
Seznam použitých zkratk.....	69
Seznam literatury	71

Úvod

Karel Čapek patřil mezi nejvýraznější osobnosti společnosti meziválečného Československa nejen na poli literárním, ale i divadelním, žurnalistickém, společenském a v neposlední řadě i politickém. Ačkoliv je Čapek autorem mnoha knih širokého žánrového spektra, patří jeho dílo k pokladům české literární scény jak svým rozsahem, jazykovou a stylistickou vytríbeností, tak i obsahem a skrytým poselstvím.

Knihy tohoto autora jsou všeobecně známé. Ať už se jedná o krátké, mnohdy humorné detektivní příběhy v *Povídkách z jedné kapsy* a *Povídkách z druhé kapsy*, nebo vážná protiválečná dramata *Matka*, *Bílá nemoc* či román *Válka s mloky*, vždy měla tato díla za úkol čtenáře nejen zaujmout, případně pobavit, ale i donutit ho se zamyslet nad smyslem a hlubším významem sděleného.

A právě hledání pozadí, původu, kořenů a v neposlední řadě i významu a důsledků Čapkových poselství je smyslem této práce. Pro její účely je potřeba nejprve vybrat v Čapkově životě, smýšlení a filozofii ty důležité momenty, které mohly mít vliv na jeho následnou tvorbu a posléze se pokusit v jeho díle najít a dešifrovat mravní aspekty z něj vyplývající. Protože však Čapkova tvorba byla silně ovlivněna společenským a politickým vývojem té doby, je potřeba ji zároveň zasadit do určitého historického kontextu, který bude pro pochopení sociálních a etických východisek Čapkova díla také velmi důležitý.

Karel Čapek si byl velmi dobře vědom toho, jak silnou zbraň pro něj v soudobém boji za svobodnou společnost a demokratický stát, literatura znamená. Až do poslední chvíle se snažil využít všech jemu dostupných prostředků k rozšíření svých myšlenek, varování a agitaci mezi širokou společností. Na pozadí příběhů obyčejných lidí tak sváděl ve svých dílech zásadní boje s fašistickým Německem, společenským úpadkem a snažil se zabránit propuknutí nezadržitelně se blížící válce.

Protože je ale Čapkovo dílo velmi rozsáhlé, rozhodla jsem se pro svou práci vybrat jen některá jeho díla s tím, že největší důraz bude kladen na stěžejní utopická dramata *Matka* a *Bílá nemoc*. Ta měla v době, kdy vznikla, nejvíce oslovovat společnost a varovat před možnými dopady neudržitelné politické situace.

O Karlu Čapkovi bylo napsáno mnoho publikací a studií, ale většinou se zaobíraly jeho životem, jednotlivými díly nebo jazykovými prostředky. Pokud je mi však známo, žádná práce se nezabývala etickým obsahem Čapkova díla a jeho případným dopadem na morálku soudobé společnosti. Vydávám se tedy do roviny jeho

díla dosud nezmapované. Odkrytí této stránky Čapkovy tvorby považuji za přínosné pro hlubší pochopení jeho díla.

Neberu si ve své práci za cíl detailně rozebírat vybraná díla po stylistické či obsahové stránce, ani hledat odpovědi na Čapkem položené otázky. Chci v této práci především zasadit do širších souvislostí myšlenky vybraných Čapkových děl a poukázat tak na ně jakožto na zdroje mravních hodnot a sociálně etických aspektů. Myslím si totiž, že sdělení, která Karel Čapek ve svých stěžejních dílech zanechal, jsou nadčasová a mohou být i v současnosti či budoucnosti východisky pro naše morální dilemata.

1. Život Karla Čapka ve zkratce

Knih mapujících život Karla Čapka je nespočet a cílem této práce proto není být další Čapkovou bibliografií. Z toho důvodu se v této kapitole budu zabývat jeho životem pouze stručně tak, aby to bylo dostačující pro účely mé práce, pochopení širších souvislostí a zasazení do určitého časového rámce. Zároveň se zaměřím na ty okamžiky Čapkova života, které mohly mít zásadní vliv na jeho etické cítění a obsah pozdější tvorby.

Karel Čapek se narodil 9. ledna 1890 v Malých Svatoňovicích nedaleko Trutnova. Byl třetím dítětem lékaře Antonína Čapka a Boženy Čapkové, rozené Novotné.¹ Už pět měsíců po Karlově narození se rodina přestěhovala do Úpice, kde také Karel začal chodit do obecné školy. Z té přešel v roce 1901 na gymnázium v Hradci Králové. V roce 1904 vyšel Čapkův první tištěný příspěvek, kterým je báseň *Prosté motivy* otištěná v brněnském týdeníku *Neděle*.² Z hradeckého gymnázia musel po odhalení tajného protirakouského spolku přes všechny svoje protesty odejít, a tak začal od září 1906 studovat sextu Prvního českého gymnázia v Brně.

O rok později se spolu s rodiči přestěhoval do Prahy, kde nastoupil do septimy Akademického gymnázia. Tam také v roce 1909 s vyznamenáním odmaturoval. V roce 1907 byl otištěn první příspěvek Karla v *Lidových novinách*. Tehdy ještě jako středoškolský student vstoupil spolu s bratrem Josefem do světa velké literatury. Jejich příspěvky se od této doby objevovaly kromě zmiňovaných *Lidových novin* i v *Moravskoslezské revue*, ve *Snaze*, *Stopě* nebo *Národním obzoru*.³

V roce 1909 začal studovat na Filozofické fakultě Karlovy univerzity v Praze. Během svých vysokoškolských studií Čapek studoval v letech 1910-1911 i na univerzitách v Berlíně a Paříži. V roce 1915 obhájil svou disertační práci nazvanou *Objektivní metoda v estetice se zřením k výtvarnému umění* a následně byl promován na doktora filozofie.⁴

Ze zdravotních důvodů nebyl Karel Čapek během první světové války odveden do armády, ale i tak ho tato válka hluboce zasáhla. Na frontě bojovali někteří jeho

¹ ADAMOVIČ, Ivan – NEFF, Ondřej. Čapek, Karel. In: ADAMOVIČ, Ivan – NEFF, Ondřej. *Slovník české literární fantastiky a science fiction*. Praha: R3, 1995, s. 51.

² HALÍK Miroslav. *Karel Čapek – život a dílo v datech*. Praha: Academia, 1983, s. 15.

³ STROHSOVÁ, Eva. Karel Čapek. In: KOLEKTIV. *Dějiny české literatury IV*. Praha: Victoria publishing, a. s., 1995, s. 587.

⁴ ZELINSKÝ, Miroslav. Stopami života. In: VLAŠÍN, Štěpán. *Kniha o Čapkovi*. Praha: Československý spisovatel, 1988, s. 15.

přátelé (například Fráňa Šrámek či S. K. Neumann), od nichž věděl, jak boje probíhaly. Deziluze, ztráta hodnot a důvěry v tehdejší svět se citelně promítly do Karlova smýšlení. V tomto období proto dochází k jeho značné názorové proměně, která se nejvíce projevila v povídkové sbírce *Boží muka*.

Roku 1917 začal Karel pracovat jako vychovatel v hraběcí rodině Lažanských na zámku v Chyši. Na tomto místě však zůstal pouze 3 měsíce. I přesto byl tento pobyt pro Karla velmi inspirativní. Jednak díky zde navázanému přátelství s lékařem Jiřím Foustkou, pak také kvůli výbuchu nedalekého muničního skladu, jehož byl Karel svědkem a který se později odrazil i v Karlově tvorbě.

Od října 1917 se Karel stal spolu s bratrem redaktorem *Národních listů*, kde zastával pozici referenta kulturní rubriky. Tam se také seznámil s prozaikem a žurnalistou Karlem Scheinpflugem, který se stal později jeho tchánem. Z *Národních listů* odešel v roce 1921 na protest proti politické (protimasarykovské) linii *Národních listů* vedoucí až k výpovědi jeho bratra Josefa.⁵ Nedlouho poté nastoupil opět spolu s bratrem do redakce *Lidových novin*, kde působil až do své smrti. Pro *Lidové noviny* psal především fejetony, divadelní referáty a sloupky.

V roce 1920 se Čapek seznámil se svou životní partnerkou, později i manželkou, dcerou svého kolegy, herečkou Olgou Scheinpflugovou. Vztah těchto dvou výrazných osobností nebyl vždy jednoduchý. Zpočátku Olgu od vztahu s Karlem odrazoval i její otec. Karel byl o dvanáct let starší než Olga a navíc trpěl po těžké spále prodělané v dětství značnými zdravotními potížemi projevujícími se především nemocí páteře.⁶ Přes to všechno spolu Karel s Olgou zůstali až do jeho smrti a jejich vztah se výrazně odrazil i v jejich tvorbě. Dne 26. srpna 1935 dokonce svůj vztah zpečetili svatbou.⁷

V letech 1921 až 1923 působil Karel Čapek jako dramaturg a režisér Městského divadla na Královských Vinohradech, kde v té době působila jeho budoucí žena Olga Scheinpflugová. Karel se do své nové práce vrhl se vším svým nadšením. Zajišťoval nové hry do repertoáru, režíroval a o životě divadla napsal i řadu studií a článků.⁸

Od roku 1925 do roku 1933 byl Karel Čapek prvním předsedou československé odnože mezinárodní spisovatelské organizace *Penklub*. Tato funkce pro něj měla velký význam, protože mu umožňovala cestovat po světě, navazovat kontakty a prezentovat

⁵ FORST, Vladimír. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce, A–G*. Praha: Academia, 1985, s. 381.

⁶ ZELINSKÝ, Miroslav. *Stopami života*, s. 15-17.

⁷ HALÍK Miroslav. *Karel Čapek – život a dílo v datech*. Praha: Academia, 1983, s. 62.

⁸ SCHEINPFLUG, Karel. *Můj švagr Karel Čapek*. Hradec Králové: Kruh, 1991, s. 45.

veřejně své myšlenky varující před blížícími se hrozbami války. Stejně možnosti mu dávaly i další výbory, do kterých byl v průběhu 20. a 30. let postupně volen (výbor pro literaturu a umění, poradní sbor pro věci Národního divadla a další). Během této doby procestoval značnou část Evropy, byl v Itálii, Anglii, Francii, Skandinávii, Španělsku, Holandsku a mnohých dalších státech. Z těchto cest si vozil množství různých poznámek, fotografií a kreseb, z nichž některé posléze i knižně zpracoval. Jmenovat můžeme například *Anglické listy*, *Obrázky z Holandska* a další.

Ve stejném roce se Karel Čapek pokusil vstoupit do aktivní politiky. Stal se členem nově vzniklé Národní strany práce, která ovšem ve volbách neuspěla, nezískala jediný mandát a brzy poté zanikla. Přesto se Čapek snažil působit na politické scéně alespoň tak, jak to bylo v jeho silách. Nedlouho poté, v červnu 1926, vydal článek *Čeští spisovatelé - proč mlčíte?*, který měl být odpovědí na *Manifest českých fašistů*. Později ve 30. letech se při svých cestách po Skandinávii účastnil symposia pořádaného Společností národů.

V roce 1932 se Karlovi dostalo velkého uznání, když byl poprvé nominován na Nobelovu cenu za literaturu. Těchto nominací bylo nakonec v letech 1932-1938 celkem 7.⁹ Nikdy však Nobelovu cenu nezískal. Po jeho smrti se objevily informace, že právě v roce 1938 se měl Karel Čapek stát jejím laureátem, k čemuž ale nedošlo v důsledku jeho předčasné smrti.¹⁰

Zlom v životě Karla Čapka nastal po podepsání Mnichovské dohody dne 30. září 1938. Pro Čapka se tím zhroutil jeho svět demokratických hodnot, ale i přesto nepřestával bojovat. Snažil se obhajovat důvody, které vedly vládu a prezidenta k tomuto nesmírně těžkému kroku. Sám Čapek totiž neviděl jiná ospravedlnitelná řešení tehdejší situace. Pomáhal formulovat prohlášení snažící se o protiněmecký odpor, chtěl svou činností udržet jednotu národa a zabránit jeho rozdělení.

Našlo se však mnoho takových, kterým byl Čapek se svou činností trnem v oku. Tito lidé začali Čapka zahrnovat výhrůžnými anonymními dopisy a telefonáty, přičemž výjimkou nebylo ani poškozování jeho majetku.¹¹ Stal se také terčem pronásledování pravicového tisku, na základě čehož mu byla nabídnuta evakuace do Anglie, kterou odmítl. Snahu vysvětlit své aktivity v tomto těžkém období projevil Čapek

⁹ FETTERS, Aleš. Malý slovník regionálních autorů - Literární tradice našeho kraje - Medailonky regionálních autorů. *U nás* 4.12.2012, roč.22, č. 4, s. 8.

¹⁰ G. P. Karel Čapek a Nobelova cena. *Lidové noviny* 2.2.1939, roč. 47, č. 59, s. 7.

¹¹ KLÍMA, Ivan. *Karel Čapek*. Praha: Československý spisovatel, 1962, s. 146.

publikováním úvahy *Jak to bylo*, která byla otištěna 26. listopadu 1938 v *Lidových novinách*.¹²

V prosinci téhož roku při likvidaci škod po povodních na svém letním sídle na Strži Karel Čapek onemocněl zápallem plic. Na jeho následky zemřel ve věku 48 let na První svátek vánoční dne 25. prosince 1938. O uspořádání pohřbu bylo požádáno Národní divadlo, které však odmítlo, s odůvodněním nedostatku uhlí. Samozřejmě se jednalo pouze o výmluvu. Skutečným důvodem odmítnutí byl strach z případných následků, protože Karel Čapek, ač mrtvý, měl stále mnoho vlivných nepřátel. Pohřbu se tedy na žádost rodiny ujal opat pražských premonstrátů Metoděj Jan Zavoral¹³, a pohřeb proběhl 29. prosince 1938 na vyšehradském hřbitově.¹⁴ Náhrobek na hrob Karla Čapka byl zhotoven podle návrhu jeho bratra Josefa.

Karlovu osobnost bezesporu silně ovlivnilo prostředí, ve kterém vyrůstal. Oba jeho rodiče byli velmi aktivní co se společenského a kulturního života týče. Matka Božena sbírala folklor a otec Antonín „Dělal politiku, řečnil na táborech lidu, přednášel dělníkům, předsedal místním ochotníkům a byl okresním básníkem.“¹⁵ To, že ho otec v mnohém ovlivnil, si byl vědom i Karel. Sám o tom říká: „Tatínek byl- krom toho buditeleského humanismu- typický duch takzvaného vědeckého století: byl přírodovědecký materialista, věčně zaujatý záhadami přírody; zajímala ho prehistorie a dějiny, filozofie a přírodopis, řád vývoje i tajemství neznámých krajů; jeho knihovna byla kompendium všemožných nauk, a ve všem trochu diletoval. Krom toho zahradničil i tesařil, včelařil a rouboval růže, kreslil obrazy a staral se o záležitosti obecní. Byl všestranný a prostý, naprosto objektivní a plně obrácený ke všem věcem tohoto světa; nikdy se nepáral se svým já, žil v tom, co dělal, a byl dobrým lékařem. Jsem si vědom toho, jak mnoho z toho, co dělám a jak to dělám, je dědictví po něm.“¹⁶ Je tedy evidentní, že svůj zájem o okolní svět, lásku k vlasti, zájem o zahradničení a politiku a mnoho dalšího Karel Čapek zdědil po svém otci.

Právě v čekárně otcovy ordinace, na jeho pravidelných pochůzkách po pacientech, či v řemeslnických dílnách, se mladý Karel setkával se světem prostých

¹² MED, Jaroslav. *Literární život ve stínu Mnichova (1938-1939)*. Praha: Academia, 2010, s. 190.

¹³ Opat M. Zavoral měl před rokem na starosti i pohřeb Karlova přítele T. G. Masaryka.

¹⁴ ZELINSKÝ, Miroslav. *Stopami života*, s. 29.

¹⁵ ČAPEK, Karel. *Poznámky k tvorbě*. Praha: Československý spisovatel 1959, s. 75-76.

¹⁶ ČAPEK, Karel. *Poznámky k tvorbě*, s. 75-76.

lidí, jejich starostmi, radostmi i utrpením. A právě tito obyčejní lidé se pak často stávali hrdiny jeho literárních počinů.¹⁷

Karlova matka Božena bývá autory, zabývajícími se Čapkovou bibliografií,¹⁸ označována jako rozporuplná osobnost. Její nervózní povaha často v rodině vyvolávala zbytečné konflikty. Navíc jí především dcera Helena vyčítala, že malého Karla má raději než ji s Josefem. To způsobilo, že v raném dětství byl Karel od sourozenců poněkud separován.

Velmi kladný vliv na malého Karla měla také jeho babička z matčiny strany, žena mlynáře v Hronově. Ta s rodinou Čapkových žila od roku 1900, kdy ovdověla. Zнала velké množství říkadel, pořekadel, měla vytříbený cit pro jazyk, slovní hříčky a bohatou slovní zásobu. Babička také s Karlem odešla do Hradce Králové, kde se o něj během jeho studií starala.¹⁹ Karel na svou babičku vzpomíná i ve svých *Poznámkách o tvorbě*. „A pak jsme měli babičku, paní mlynářku z Hronova, zbožnou, moudrou a přitom veselou jako skřítek, plnou písniček, úsloví, pořekadel a lidového humoru; byla živým ztělesněním lidového ducha a jazyka našeho kraje. Čím déle píši a pracuji v našem jazyce, tím více si uvědomuji, co všechno mám po ní a co jsem se od ní naučil a učím se podnes.“²⁰ Je tedy pravděpodobné, že za bohatým živým jazykem, jakým jsou Čapkova díla psána, stojí právě vliv jeho babičky.

Velmi blízký vztah měl Karel také se svým bratrem Josefem. O tom svědčí například i fakt, že si společně nechali postavit dům na Vinohradech. Společně i tvořili. Jmenovat můžeme například prózy *Krakonošova zahrada* a *Zářivé hlubiny* nebo dramata *Adam stvořitel* a *Lásky hra osudná*. Hromadným počinem obou bratří bylo také vydávání časopisu *Nebojsa* v letech 1918 až 1920. Společně podnikli oba bratři několik cest po Evropě. Velmi dobře jejich vztah popsala literární historička Eva Strohsová v kapitole věnované právě Karlu Čapkovi v *Dějínách české literatury IV*. Mimo jiné tam píše „Z dětského kamarádství vyrůstá pozoruhodné celoživotní přátelství a spolupráce dvou individualit lidsky i umělecky odlišných a zároveň spojených nejen východiskem, ale i řadou shodných rysů v umělecké i názorové orientaci.“²¹

Za svého života se Karel Čapek přátelil s mnoha významnými osobnostmi své doby. Mezi jeho nejvýznamnější přátele patří první československý prezident

¹⁷ STROHSOVÁ, Eva. Karel Čapek, s. 586.

¹⁸ viz. Brandbrooková, Vlašín

¹⁹ ZELINSKÝ, Miroslav. Stopami života, s. 11-12.

²⁰ ČAPEK, Karel. Poznámky k tvorbě, s. 75-76.

²¹ STROHSOVÁ, Eva. Karel Čapek, s. 587.

T. G. Masaryk. K jejich vzájemnému seznámení došlo 22. března 1922. Z tohoto jejich přátelství vzniklo také několik Čapkových knih, z nichž asi nejznámější jsou *Hovory s T. G. M.* Mezi jeho další přátele patřili například Fráňa Šrámek, S. K. Neumann a další.

Mnoho jeho přátel se s ním pravidelně scházelo, a to vždy v pátek. Proto se této skupince začalo říkat „pátečníci“. Tyto pravidelné schůzky se začaly uskutečňovat okolo roku 1925. Na pátečních schůzkách se často řešila aktuální témata nejen ze světa kultury a společnosti, ale i z oblasti politiky. Později, v roce 1938, když se stávala situace stále vypjatější, byly Čapkovy pátečnické schůzky navštěvované hojněji než v poklidných dřívějších dobách.

Karel Čapek byl neuvěřitelně universálním člověkem, protože záběr jeho schopností a znalostí byl velmi široký. Ve vzpomínkové knize Karla Scheinpfluga *Můj švagr Karel Čapek* je tato jeho univerzálnost popisována jako potřeba dané téma téměř vědecky prozkoumat, zhodnotit a pochopit. Po vyřešení všech otázek tématu se týkajících pak Karel Čapek téma opustil a následně se se stejnou vervou zabral do problematiky nové. Takto poctivě postupoval vždy, aby pro svou novou knihu zajistil fakticky správné pozadí.²² Podle mého názoru je tato Čapkova vlastnost důležitá pro lepší pochopení jeho tvorby.

²² SCHEINPFLUG, Karel. *Můj švagr Karel Čapek*, s. 41-43.

2. Dějinný kontext Čapkova díla

Doba, ve které Karel Čapek žil a tvořil, patří k jednomu z nejdramatičtějších období v našich dějinách. Mládí prožil ve velkém Rakousko-Uhersku, následovala první světová válka se všemi svými hrůzami, dále vlastenecké nadšení z rodící se První republiky a následně deziluze a zklamání po Mnichovském diktátu a vize blížící se války. To vše v kontextu dalších bouřlivých událostí mocensky nestálé Evropy počátku dvacátého století.

O Karlově vztahu k mocnému Rakousko-Uhersku svědčí jeho předsednictví v osvětovém a domněle anarchistickém spolku s názvem *Mansarda*.²³ Kvůli působení v něm musel mladý Karel opustit roku 1905 královehradecké gymnázium a přejít studovat na gymnázium do Brna.

Toto období před první světovou válkou je z literárního hlediska u Karla Čapka obdobím rozmanitých často ironických textů. Ty jsou výrazem mladické nevázanosti a rozmarnosti. Vysmívají se lidským pózám, parodují nepřírozené vztahy mezi lidmi, nebo nepochopitelné sociální instituce. Díky tomuto nadnesenému a ironickému rázu Čapkových spisovatelských prvotin působí pak o to výrazněji jeho následná myšlenková přeměna.²⁴

Vyhlášení první světové války způsobilo, že bylo rozehnáno společenství Čapkových přátel a kolegů, se kterými připravoval vydání uměleckého *Almanachu na rok 1915*. Ačkoli sám Čapek nebyl ze zdravotních důvodů odveden, na frontách skončilo mnoho jeho přátel. Kvůli rozpoutané válce nemohli Karel s Josefem uskutečnit plánovanou cestu do Španělska. Karel se tedy upnul více na studium a v roce 1915 obhájil svou disertační práci. Na Karlův soukromý život měla první světová válka především praktický dopad z hlediska ekonomického. V návaznosti na špatnou hospodářskou situaci válčícího Rakouska-Uherska se Karlovi nedařilo sehnat zaměstnání, a proto až do svého nástupu do *Národních listů* v roce 1917 vystřídal několik krátkodobých pozic.²⁵

Na Čapkovu tvorbu měla první světová válka také velký vliv. Ten můžeme pozorovat například v Karlově samostatném knižním debutu, kterým byla sbírka povídek z roku 1917 nazvaná *Boží muka*. Jednotlivé povídky vznikaly v letech 1913 až 1917 a jejich společným tématem jsou věci zdánlivě se vymykající lidskému rozumu.

²³ ČAPKOVÁ, Helena. *Moji milí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1986, s. 206-208.

²⁴ STROHSOVÁ, Eva. Karel Čapek, s. 587.

²⁵ ZELINSKÝ, Miroslav. *Stopami života*, s. 15-17.

Sám Karel Čapek tyto filozofické povídky charakterizoval takto: „Vlastní motiv *Božích muk* je jednak válka (ať čekání na zázrak, že pro nás dopadne dobře) jednak jakési účtování se životem.“²⁶ Podobně se Čapek vyjádřil ještě v dopise svému příteli S. K. Neumannovi. V něm popisuje náladu povídek jako válečnou, a to ve významu, že válka člověka uvrhne do jeho vlastního nitra, a také toužení po spáse.²⁷ V některých povídkách se dokonce odraz války objeví v konkrétních obrazech. Tak tomu je například v povídce *Čekárna*, kde dochází k transportu vojska, nebo v povídce *Hora*.²⁸

Deziluze způsobená válkou a ztráta původních hodnot znamenala velký zlom ve smýšlení Karla Čapka. Právě v tomto období se výrazněji upnul k pragmatismu, relativismu a noetickému skepticizmu. Z tohoto důvodu jsou *Boží muka*, ve kterých se tato názorová proměna silně projevila, velmi důležitou součástí jeho tvorby.²⁹

V období První republiky se Karel Čapek svými názory řadil k demokratické a humanistické linii představované prvním československým prezidentem T. G. Masarykem. Tento názorový soulad nakonec přerostl v přátelství mezi oběma muži. Po literární stránce se toto období projevilo cenným původně třídílným spisem nazvaným *Hovory s T. G. Masarykem*, který byl samotným Masarykem autorizován. Toto dílo vypovídá jak o životě prvního československého prezidenta, tak o jeho politických, filosofických a náboženských názorech. T. G. Masaryk byl také jedním z Čapkových pátečních hostů. Poprvé se na setkání pátečníků dostavil 19. března 1926.³⁰ Ačkoli díky svým knihám je Karel Čapek velkým popularizátorem Masarykových myšlenek, zejména v názorech filozofických se oba částečně rozcházejí.³¹ Osobní vztah měl Karel Čapek i s druhým československým prezidentem Edvardem Benešem, který se rovněž počítal do skupiny pátečníků.³²

Toto období, kdy se Karel Čapek přátelil s předními českými demokratickými politiky a měl tak náhled do politického zákulisí, mělo dle mého názoru zásadní vliv i na formování budoucích demokratických Čapkových postojů a jeho razantnímu vymezení se vůči fašismu.

²⁶ KRÁLÍK, Oldřich. *První řada v díle Karla Čapka*. Ostrava: Profil, 1972, s. 50.

²⁷ KRÁLÍK, Oldřich. *První řada v díle Karla Čapka*, s. 60.

²⁸ ČAPEK, Karel. *Boží muka*. [2016-10-05] <https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/34/75/30/bozi_muka.pdf>.

²⁹ STROHSOVÁ, Eva. Karel Čapek, s. 588.

³⁰ ZELINSKÝ, Miroslav. *Stopami života*, s. 21-22.

³¹ ZOUHAR, Jan. *Filozofie, světový názor, tvorba*. In: VLAŠÍN, Štěpán. *Knihy o Čapkovi*, s. 85.

³² OPELÍK, Jiří. *Čtrnáctero prací o Karlu Čapkovi a ještě jedna o Josefu Čapkovi jako přivažek*. Praha: Torst, 2008, s. 171-172.

Se stále se zhoršující politickou situací v celé Evropě se Čapkův názorový pacifismus v druhé polovině třicátých let přetavil v odhodlání postavit se zlu. Tato snaha se projevovala jak publicistickou činností, tak činností autorskou. Mezi nejznámější díla varující před blížícím se nebezpečím patří román *Válka s mloky* (1936) a dramata *Bílá nemoc* (1937) a *Matka* (1938). Mimo literární tvorbu se Karel Čapek v boji proti fašismu angažoval např. i coby signatář prohlášení odsuzujících fašismus.³³

Vliv na Čapkovu tvorbu měl i nástup fašismu ve Španělsku a Řecku. Čapek na tuto situaci reagoval v *Bajkách o válce občanské* uveřejněných v *Lidových novinách* 22.11.1936. Kritizoval zejména počínání generála Franka. Protože se kvůli tomuto počínu stal terčem útoků například od Jaroslava Durycha, vyjádřil se Čapek k tématu ještě jednou, tentokrát v časopise *Přítomnost*. Tam se vymezil proti Durychovu nařčení, že nikdy nebyl pro svou tělesnou neschopnost na vojně. Odpověděl, že je sice pouhý civilista, ale i jako civilista musí být proti tomu, aby kdekoli v civilizovaném světě o své zemi rozhodovali výhradně generálové s armádou za zády, prodávali svou zemi, zvali do ní cizí vojáky a provozovali puče.³⁴ Svou nechuť vůči dobytelským ambicím a diktaturám ostatně Čapek vyjádřil několikrát, mimo jiné i v apokryfu *Alexander Veliký*.

Za podnět k sepsání dramatu *Matka* bývá často považována občanská válka ve Španělsku, která probíhala v letech 1936 až 1939. Sám Čapek ale tvrdil, že tato válka je pouze jedním problémem tehdejšího světa, kdežto drama *Matka* pojednává o všeobecném stavu Evropy té doby. Dílo má za úkol ukázat, jak běžní občané, celé rodiny a hlavně ženy-matky doplácují na mocenské boje, které se často řeší takto krvavou formou. Aby ještě více podpořil tuto obecnost, zasadil Čapek děj hry do fiktivního státu a celý příběh nechal, aby se odehrával mezi čtyřmi stěnami jednoho pokoje.³⁵

V souvislosti s touto kapitolou nelze opominout ani Čapkovy cestopisné počiny. Ty jej jakožto široce zaměřeného kulturního člověka poznamenaly nejen z hlediska poznávání jiného stavebního, výtvarného a literárního umění, ale jistě jej ovlivnily také v nazírání lidské pestrosti a mnohotvárnosti, kterou tak prosazoval.³⁶ Různých

³³ VLAŠÍN, Štěpán. Bojovník proti fašismu. In: VLAŠÍN, Štěpán. *Knihy o Čapkovi*, s. 346-347.

³⁴ SCHEINPFLUG, Karel. *Můj švagr Karel Čapek*, s. 122.

³⁵ ČAPEK, Karel. *Poznámky k tvorbě*, s. 96-97.

³⁶ STROHSOVÁ, Eva. *Karel Čapek*, s. 597.

zahraničních cest podnikl za svého života Karel Čapek mnoho. Přibližme si alespoň ty z nich, které zanechaly stopu ve mnou zvolených dílech.

Ze zdravotních důvodů se Karel Čapek vydal na jaře roku 1923 do Itálie. Během této cesty psal různé reportáže, které posílal do *Lidových novin*. Tyto reportáže pak byly souhrnně vydány pod názvem *Italské listy*. Tato cesta mohla Čapka inspirovat například také k sepsání apokryfu *Romeo a Julie*.

O rok později se Karel Čapek vydává na cestu do Anglie, kam je pozván londýnským Penklubem. Poznámky ze své cesty opět posílá redakci *Lidových novin* a následně tak vzniká další cestopisný soubor pojmenovaný *Anglické listy*. Během této cesty se Karel Čapek osobně setkal například s H.G.Wellsem nebo G.B.Shawem. Je možné, že tato cesta opět Čapka inspirovala k sepsání několika apokryfů, které vycházejí z anglické literární tvorby. Návštěva Anglie mohla mít pro Čapka zvláštní význam také z důvodu poznání tak tradičního demokratického režimu.

Další svou cestu podnikl Karel Čapek v roce 1929 do Španělska. Poznatky z této cesty vydal o rok později pod názvem *Výlet do Španěl*. Inspirovat se zde však mohl i k sepsání apokryfu *Zpověď Dona Juana*.

3. Ohlas Čapkova díla ve světě

Karel Čapek je jedním z nejznámějších a nepřekládanějších českých autorů. Jeho tvorba měla prakticky už od svých počátků mezinárodní přesah, díky čemuž se stávala stále známější. Už za jeho života vznikaly různé kritické rozbory a studie zabývající se jeho dílem. V těch pak býval Čapek přirovnáván k mnohým světovým autorům. Čím však byl jeho úspěch dán?

Sám Karel Čapek v jedné ze svých úvah světovost rozdělil na čtyři druhy. Prvním byly knihy pomíjivého úspěchu, které působily jako dočasná senzace, ale brzy upadly do zapomnění. Dalším byla naopak díla, která ve své době neměla velký ohlas, ba naopak často budila pohoršení. Časem se však ukázalo, že tato díla obsahují nové a nekonvenční myšlenky, čímž postupně tyto knihy získaly vliv na vnímání a vyjadřování budoucích generací. Třetím typem podle Čapka byly knihy, které zasáhly svět svou aktuálností. Tato díla bojovala proti soudobé sociální a politické nespravedlnosti, čímž získala mezinárodní přesah. A konečně posledním druhem světovosti byla literatura čistě národní. Podle Čapka její autoři na nějakou světovost vůbec nepomýšleli, ale svým čistým zaměřením na své národní hodnoty a tradice dosáhli naopak velké světovosti.³⁷ Podle tohoto Čapkova dělení by on sám spadl především do třetí kategorie. Tuto domněnku podporují i jeho vlastní slova: „Nemohu si pomoci, ale literatura, která se nestará o skutečnost a o to, co se opravdu děje se světem, písemnictví, které na to nechce reagovat tak silně, jak je dáno slovu a myšlence, taková literatura není můj případ.“³⁸ Možná nejvýstižnější charakteristikou Čapkova úspěchu je však poznatek Marie Pujmanové, která za stěžejní považuje fakt, že Karel Čapek psal „knihy pro čtenáře a divadlo pro diváky“.³⁹

Důležitý je v pohledu na jeho úspěch také Čapkův pohled na souvztažnost různých literárních vlivů. Už v počátcích své tvorby před první světovou válkou Karel Čapek tvrdil, že v českém umění je stále potřeba zpracovávat různé evropské vlivy, protože u nás se umění nevynalezlo.⁴⁰ To se následně projevilo v širokých obzorech jak jeho zájmů, tak v oblasti umělecké i odborné literatury.

³⁷ ČAPEK, Karel. Jak se dělá světová literatura. *O umění a kultuře. 3. díl.* Spisy. Praha: Český spisovatel, 1986, s. 677-681.

³⁸ ČAPEK, Karel. *Poznámky k tvorbě*, s. 110.

³⁹ PUJMANOVÁ, Marie. Sedmero mistrovských ctností Karla Čapka. *Kritický měsíčník*, č. 1, 1939, s. 43-44.

⁴⁰ ČAPEK, Karel. *Poznámky k tvorbě*, s. 44-46.

Vlivy různých autorů se projevovaly i v oblasti jeho vlastní tvorby. Sám Karel Čapek se k tomu vyjádřil takto: „Vlivy, vlivy, to mne uvádí do rozpaků. Mohl bych snad uvést tři nebo čtyři autory, kteří na mne neměli vliv; jinak hledím se poučit ze všeho, co mi přijde do rukou; nemám valného mínění o originalitě.“⁴¹

Karel Čapek však vždy bral cizí literatury jako možnost dalšího poznání a předmět inspirace, nikoli jako důvod k bezmeznému uctívání. Tvrdil, že neexistuje žádné literární dílo, které by mělo být výslovně vzorem k napodobení. Existují však díla, která by měla být etickým příkladem pro českou literaturu.

Opačná situace nastala v období kolem Mnichovské dohody, kdy Čapek musel bránit českou kulturu proti pravicovým hnutím, která tvrdila, že se blíží její úpadek, rozvrácení morálky nebo že se opičí po cizině. Čapek musel proti těmto útokům hájit původnost, tradici a národní charakter české kulturní tvorby.⁴² Argumentoval tím, že nejde o přetváření české kultury cizími vlivy, ale důkazy vzájemně prospěšné mezinárodní kulturní spolupráce.

V tomto ohledu nelze opominout ani Čapkovu překladatelskou činnost, která právě umožňovala zmiňovanou inspiraci a kulturní spolupráci. Výrazným počinem v této oblasti bylo sestavení, překlad a vydání analogie s názvem *Francouzská poezie nové doby* (1920). Za zmínku pak stojí bezesporu také překlad Apollinairova *Pásma* z roku 1919, který měl velký vliv na pozdější českou básnickou tvorbu.⁴³

Čapkovi na věhlasnosti přidával i fakt, že se stýkal a dopisoval si s mnoha zahraničními autory. Některé z nich navštívil při svých zahraničních cestách, jiní přijeli na návštěvu za Čapkem do Čech a s dalšími se setkával při příležitostech různých kongresů. Za svého pobytu v Anglii navázal přátelství například s Herbertem Georgem Wellsem, Georgem Bernardem Shawem a Gilbertem Keithem Chestertonem. Z francouzských autorů pak například Jules Romain, Luc Durtain nebo Louis Aragon, o kterém bude zmínka ještě dále. Z německých literátů pak Čapka pojal stejný zájem s Lionem Feuchtwangerem, Heinrichem a Thomasem Mannem⁴⁴

Posledně jmenovaný byl Čapkovým velkým obdivovatelem a jeho morální oporou v boji proti fašismu. Osobně se zúčastnil Curyšské premiéry *Bílé nemoci* a v reakci na ni napsal Čapkovi dopis, ve kterém chválí autorovu „smělost a využití

⁴¹ ČAPEK, Karel. Karel Čapek o sobě. *O umění a kultuře*. 2. díl. Spisy. Praha: Český spisovatel, 1985, s. 586-587.

⁴² ČAPEK, Karel. Umění a politika. *O umění a kultuře*. 3. díl, s. 732-754.

⁴³ STROHSOVÁ, Eva. Karel Čapek, s. 588.

⁴⁴ KUDĚLKA, Viktor. Čapkovo místo ve světové literatuře. In: VLAŠÍN, Štěpán. *Knihy o Čapkovi*, s. 395.

prostředků divadla“ stejně jako „fantastiku a symboliku hry“.⁴⁵ Mannova dcera Erika pak dokonce po mnichovském diktátu přijela za Čapkem na Strž a snažila se ho přemluvit, aby zemi opustil a odjel do bezpečí do ciziny. Karel Čapek však tuto nabídku odmítl.⁴⁶

Dalšího velkého zastánce měl Karel Čapek v již zmiňovaném francouzském spisovateli Lousi Aragonovi. Ten se s Čapkem seznámil v roce 1936 v Paříži. Aragon se Čapka zastal i ve výzvě Mezinárodní organizace spisovatelů, kde prohlásil: „Francouzští spisovatelé se cítí spjati přísahou věrnosti se zemí Jana Husa a Karla Čapka.“⁴⁷ Tím vyjádřil podporu Čapkovi a celé republice v té době tolik potřebnou.

Po skončení druhé světové války přijíždělo do Čapkova domu mnoho jeho bývalých přátel, kteří chtěli tomuto velkému autorovi vzdát hold alespoň svou přítomností a tichou vzpomínkou. Čapkova manželka Olga Scheinpflugová vzpomíná, že mezi těmito příchozími byli například Konstantin Michajlovič Simonov, Leonid Maximovič Leonov, Max Brod nebo Jean Paule Sartre. Sjížděli se i různí novináři, režiséři a radiožurnalisté, kteří chtěli o Karlu Čapkovi natočit alespoň krátkou reportáž či rovnou celý dokumentární film.⁴⁸

Čapkova vrcholná protifašistická díla se dají porovnat s jinými autory tvořícími v podobném duchu. Z nich můžeme jmenovat například dramata Bertolda Brechta *Strach a bída Třetí říše* a *Matka Kuráž*, nebo hru *Doktor Faust* od Thomase Manna.⁴⁹

Čapkovy hry se hrávaly po celém světě velmi brzy po uvedení na scénu v Československu. Například *Bílá nemoc* byla po své premiéře 29.1.1937 ve Stavovském divadle hrána ještě před válkou ve většině demokratických států Evropy, v USA i v Jižní Americe. Také hra *Matka* se v kritickém roce 1938 dostala na scénu v Bulharsku a SSSR.⁵⁰ Po nástupu fašismu se přestaly Čapkovy hry hrát, stejně jako tomu bylo u jiných režimů a jim nepohodlných autorů.

Čapkova díla se překládala do mnoha jazyků. Například i drama *Loupežník*, které bylo pro překlad díky svým veršům obtížné, bylo přeloženo do francouzštiny, rumunštiny, bulharštiny, srbštiny, dánštiny, hebrejštiny a dalších jazyků.⁵¹ Protože však v té době nefungovaly autorské zákony tak, jak je známe dnes, byly často Čapkovy hry

⁴⁵ ČAPEK, Karel. *Divadelníkem proti své vůli*. Praha: Orbis, 1968, s. 386.

⁴⁶ SCHEINPFLUGOVÁ, Olga. *Živý jako nikdo z nás*. Praha: Hynek, 1997, s. 129.

⁴⁷ KUDĚLKA, Viktor. Čapkovo místo ve světové literatuře, s. 397.

⁴⁸ SCHEINPFLUGOVÁ, Olga. *Živý jako nikdo z nás*. Praha: Hynek, 1997, s. 121.

⁴⁹ VLAŠÍN, Štěpán. *Bojovník proti fašismu*, s. 357.

⁵⁰ VLAŠÍN, Štěpán. *Bojovník proti fašismu*, s. 357.

⁵¹ SCHEINPFLUG, Karel. *Můj švagr Karel Čapek*, s. 95.

uváděny v cizině i pod jmény jiných autorů. Drama RUR bylo dokonce bez Čapkova souhlasu koncem 20. let zfilmováno v USA.⁵²

⁵² SCHEINPFLUG, Karel. *Můj švagr Karel Čapek*, s. 99.

4. Filozofické aspekty Čapkova díla

Karel Čapek filozofii studoval, je tedy zřejmé, že to byl obor jemu velmi blízký. Poté, co získal na Karlově univerzitě doktorát, počítal, že bude pokračovat v profesionální vědecké kariéře na filozofické fakultě. Profesor Čáda, který ho po dobu jeho studia sledoval, Čapka v tomto záměru podporoval. Mladý Karel se tedy s veškerou svou pečlivostí na tuto kariéru připravoval, o čemž svědčí stovky stran jeho výpisků z odborné literatury. Po dosažení doktorátu však Čapek dále ve studiu nepokračoval. Podle jeho švagra Karla Scheinpfluga profesor Čáda přes veškeré přísliby habilitoval jiného kandidáta, což Čapek špatně nesl.⁵³ To však vyvrací literární historik Jiří Opelík, podle něhož dle archivu Karlovy univerzity nebyl v letech 1915 až 1918 žádný kandidát na habilitaci v Čapkově oboru.⁵⁴ Ať už je pravda jakákoli, doktorátem studium Karla Čapka skončilo.

I přesto je celé Čapkovo dílo protkáno filozofickým úvahami. Ve svých pracích se snaží hledat odpovědi na nejzákladnější filozofické otázky aplikované do fiktivních situací nebo do života běžných lidí. Neustále například hledá hranici mezi dobrem a zlem, bádá o podstatě člověka nebo řeší, co je víc- zda štěstí jednotlivce, nebo blaho společnosti. Velmi důležitá je pro něj pak také otázka pravdy a poznání.

Co se týče zařazení Karla Čapka k jednomu filozofickému směru, není to tak snadné. Během svého života zažil Karel Čapek mnohé události, které způsobily zásadní změny ve společnosti. Jmenovat můžeme například první světovou válku, vznik Československa, nebo nástup fašismu v Německu. Všechny tyto zlomové okamžiky se projeví v Čapkově myšlení a literární tvorbě. Sám Čapek tvrdil, že literatura se musí starat o to, co se děje se světem a reagovat na to.⁵⁵

Podle Karla Čapka je velkou mravní odpovědností spisovatelů tvořit lidi k obrazu toho, co píší. Nemyslí si, že by literatura čtenáře kazila nebo polepšovala. Podle něj literatura tvoří příklady, na základě nichž ve skutečném životě ožívají hrdinové i padouši. Čapek nazývá tento aspekt literatury moralismem.⁵⁶

Karel Čapek ve svém náhledu světa podporoval individualitu a různorodost. Považoval za úkol spisovatele vyzdvihovat tuto mnohotvárnost člověka. To je vidět i na pestrosti postav v Čapkových dílech. Naopak masu potírající individualitu staví

⁵³ SCHEINPFLUG, Karel. *Můj švagr Karel Čapek*, s. 24.

⁵⁴ SCHEINPFLUG, Karel. *Můj švagr Karel Čapek*, s. 162.

⁵⁵ ČAPEK, Karel. *Poznámky k tvorbě*, s. 110.

⁵⁶ ČAPEK, Karel. *Poznámky k tvorbě*, s. 20.

Čapek do záporné role. Například v *Bílé nemoci* má dav, který provolává slávu Maršálovi a zabije dr. Galéna, veskrze negativní vyznění. Stejně tak se Čapek vyjádřil ve své recenzi k Neumannově knize *At' žije život*. V ní se Čapek vyhraňuje proti kolektivismu jakožto modle. Naproti ní staví vztahy mezi lidmi, které charakterizuje pouty jako soucit, láska, důvěra a naděje.⁵⁷ Tímto tématem se zabýval ve své práci literární teoretik Jan Mukařovský, který k tomu uvádí následující: „Filozof mohl by si na tomto místě položit otázku, je-li Čapkova filozofie monistická, nebo pluralistická, zda redukuje skutečnost na jediný princip, nebo pokládá její mnohost a rozrůzněnost za transcendentní, existující nezávisle na člověku a jeho poměru k věcem. Existují rozdíly, jež Čapek tak vášnivě zdůrazňuje, již ve skutečnosti samé, nebo je do ní vkládá člověk? Pro obojí našly by se u Čapka doklady.“⁵⁸ Sám tedy uznává, že Čapek nezavrhl definitivně ani jednu variantu a je tudíž nemožné určit jednoznačnou odpověď.

S problematikou individuality velmi úzce souvisí filozofie pragmatismu. Ta měla asi nejvýznamnější vliv na Čapkovo filozofické smýšlení. Proto se budu pragmatismu a jeho pojetí u Čapka věnovat v samostatné kapitole. Pragmatismus ve své základní definici znamená filosofický směr, pro který „jediným kritériem správnosti a pravdivosti je jednání, praxe.“⁵⁹ Ačkoli se Čapek k pragmatismu v některých obdobích svého života přímo nehlásí ani s ním nebyl spojován, je v jeho díle jednoznačně patrný po celou dobu tvorby. A to i v obdobích, kdy Čapek mluvil pouze o relativismu a pluralismu.⁶⁰

Sám Karel Čapek se ke svým filozofickým názorům a jejich směřování několikrát vyjádřil. Fakt, že je pokládán za relativistu, považoval za zbytečnou nálepkou.⁶¹ Své tvrzení obhajoval tím, že každé hodnocení musíme vztahovat k něčemu, takže relativnost je zde nezpochybnitelná. Považoval tedy relativismus jako naprosto běžnou součást života, nikoli jako filozofický směr. Stejně tak má podle něj v každém hodnocení své místo subjektivismus, protože nikdo se nevzdá práva na svůj vlastní názor, což je podstatou subjektivismu. Tím samozřejmě vzniká riziko, že se lidé na hodnocení neshodnou. To Čapek řeší tak, že je podle něj nutná shoda alespoň

⁵⁷ ČAPEK, Karel. Stanislav K. Neumann. *At' žije život! O umění a kultuře. 2. díl*, s. 224-225.

⁵⁸ MUKAŘOVSKÝ, Jan. Významová a kompoziční osnova epiky Karla Čapka, Slovo a slovesnost 5. *Studie z poetiky*. Praha: Odeon 1982, s. 762.

⁵⁹ SOKOL, Jan. *Malá filosofie člověka a slovník filosofických pojmů*. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 347.

⁶⁰ MATUŠKA, Alexander. *Člověk proti zkáze*. Praha: Československý spisovatel 1963. s. 33-34.

⁶¹ BURIÁNEK, František. *Karel Čapek*. Praha: Melantrich, 1978, s. 252.

v otázce poznání. Podle Čapka jsou naše názory a hodnocení tak subjektivní a relativní, že by bylo lepší skutečnost více prožívat a pozorovat, než je chválit a hanět.⁶²

V souvislosti s tím vadil Karlu Čapkovi tehdejší stav společnosti a především postoj jejích čelních kulturních představitelů. Ti se totiž více soustředili na samotné hodnocení než na objektivní kritické poznávání. Stav tehdejšího světa považoval za konflikt hodnot, ať už politických a sociálních, nebo kulturních.⁶³

Avšak právě hodnoty považuje Karel Čapek za jeden ze smyslů lidského života. Proto je nechce popírat, ale naopak upevnit, dát jim objektivitu a závaznost. Zdůrazňuje také, že hodnoty „jsou skutečné a existují nezávisle na naší vůli“⁶⁴ Tím se ale Čapek ke konci své tvorby odklání od relativismu, protože relativismus hodnot pro něj představuje ohrožení pro člověka, a to především vzhledem k soudobé politické situaci. V návaznosti na to se Čapek snaží hledat obecně závaznou pravdu. Tím se však i přes trvajícím důraz na individualitu odklání od myšlenky relativismu a pragmatismu. Tento myšlenkový odklon má za důsledek, že Karel Čapek nebývá vždy zařazován čistě k pragmatismu.

K otázce relativismu se Čapek ve svém díle ještě několikrát vyjádřil. Jako velkou výhodu relativismu chápe Čapek možnost nápravy. Protože pokud je pravda relativní, nechává nějakou naději k alespoň relativní nápravě. A i malá náprava je podle Čapka lepší, než stoprocentní odsouzení. Relativismus tak například staví do protikladu s absolutními pravdami, které musejí být přijímány, jinak se věc stane absolutním omylem. Čapek se však také vymezuje proti vizi, že všechno je relativní. Právě slovo *všechno* se totiž podle něj s relativismem neslučuje. Jako správný relativista by tedy měl říct, že skoro všechno je relativní. Tím však relativismus získává jiný rozměr, protože uznává, že existuje něco, co je absolutní. Nevíme sice, kolik toho je, ale musíme s tím počítat.⁶⁵

Velký vliv na filozofické myšlení Karla Čapka měl bezesporu i jeho vztah s T. G. Masarykem. První československý prezident byl pro Čapka velkou politickou a myslitelskou autoritou. Čapek od Masaryka přejímal jeho vize demokracie, svobody a sociální spravedlnosti. Často se poukazuje také na to, že toto jejich přátelství mělo i opačný ráz- tedy že i Čapek svými názory ovlivnil Masaryka. Pro Čapka měl tento

⁶² ČAPEK, Karel. Téměř kus noetiky. *O umění a kultuře*. 3. díl, s. 566.

⁶³ ČAPEK, Karel. *Pereat mundus. Místo pro Jonathana*. Praha: Symposium, 1970, s. 150.

⁶⁴ ČAPEK, Karel. Kapitola o hodnotách. *O umění a kultuře*. 3. díl, s. 575.

⁶⁵ ČAPEK Karel. *Kritika slov*. Praha: Československý spisovatel, 1991, s. 75.

úzký vztah však i stinnou stránku. Protože byl s Masarykem často spojován, stal se za druhé republiky cílem častých politicky mířených útoků.

Karla Čapka můžeme také označit jakožto humanistu. Sám Čapek jako humanitu chápal svět, ve kterém „ - je pohnuta zbožná úcta k životu a právům lidským, láska k svobodě a míru, usilování o pravdu a spravedlnost a jiné mravní postuláty, které byly v duchu evropských tradic až dosud povahovány za smysl lidského vývoje.“⁶⁶ Středem jeho myšlenkových toků byl totiž velmi často člověk. Humanismus, jakožto filozoficko-etické stanovisko má za cíl prosazovat osobnost člověka, jeho tvůrčí rozvoj a svobodu. Pro Karla Čapka byl člověk měřítkem pro vše- pro hodnoty, jevy i věci. Člověk v díle Karla Čapka je bytost aktivní, vzdělaná a cílevědomá. Objektivnosti prostředí vždy Čapek dosáhl kombinací individuálních pohledů jednotlivých postav. Stejně jako je jedinec nazírán jinými jedinci, je vztahem k nim omezovaný⁶⁷ Zároveň se nám tím podbízí myšlenka, že k objektivnímu nahlížení světa je potřeba průsečíku více stanovisek a náhledů.

Na základě humanismu však Čapek měl ve svém díle tendenci vytvářet ideál člověka. Tím jsou právě ti jedinci, kteří navzdory své obyčejnosti nesou na svých bedrech osud celého světa. Tohoto faktu si všimla i dobová kritika. Například F. X. Šalda tuto Čapkovu snahu odsuzuje jako abstraktní a dokonce nebezpečnou. Podle něj totiž taková fikce, kdy chce Čapek oživovat důvěru lidí, nechce přihlížet mlčky, chce udržovat lidi ve stavu radosti, loajality a optimismu, může zastírat samotný problém a odvádět lidi od jeho skutečného řešení.⁶⁸

I ve své hře RUR, která varuje před technickým pokrokem, měl Čapek na mysli především člověka. Nebyl ani tak zásadně proti technickému pokroku, spíš se bál, že s masivním technickým pokrokem dojde k odlidštění společnosti a ztrátě pravých lidských hodnot. Dnes, když už je technický pokrok dál, než si snad sám Čapek dokázal představit, teprve můžeme posoudit, jestli byly jeho obavy opodstatněné.

⁶⁶ ČAPEK, Karel. Předmluva. *Bílá nemoc*. [2016-10-05] <https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/34/75/28/bila_nemoc.pdf>

⁶⁷ MUKAŘOVSKÝ, Jan. Významová a kompoziční osnova epiky Karla Čapka, *Slovo a slovesnost 5. Studie z poetiky*. Praha: Odeon, 1982, s. 760.

⁶⁸ ŠALDA, František Xaver. *Kritické glosy k nové poezii české*. Praha: Melantrich, 1939, s. 286.

4.1. Čapkův pragmatismus

Sám Čapek shrnul podstatu pragmatismu do sedmi bodů: Prvním je odpor k velkým slovům a zevšeobecňování. Druhým je vyzdvižení skutečnosti nad slova. Čtvrtým je objektivní individualismus. Podle Čapka měl člověk jednat tak, aby jednal sám za sebe. V pátém bodě formulace pragmatismu graduje. Je totiž potřeba mít svobodného ducha a rozhodnost. V šestém bodě Čapek pokračuje tvrzením, že odmítnutí verbalismu obecných pravd, se stírají rozdíly mezi fakty filozofickými a nefilozofickými. Odůvodňuje to tím, že každé naše svobodné rozhodnutí je vlastně filozofickým aktem. A závěrečným sedmým bodem Čapek slučuje filozofii a morálku. Pokud je totiž naše filozofie (myšlení) totožná s chováním, je jejich konfrontace zároveň aktem filozofickým i morálním.⁶⁹

Čapkův pragmatismus se odrazil i v některých jeho fejetonech, které vyšly souborně pod názvem *Kritika slov*. Pokládat však pragmatismus za prostředek, kterým se dá porozumět Čapkovu dílu, by byla chyba. Jak totiž píše ve své knize literární vědec Alexander Matuška - Karel Čapek nepotřeboval pragmatismus.⁷⁰ Používal jej pouze jako prostředek k vyjádření svých názorů a myšlenek.

Základní teze pragmatismu říká, že hodnota poznatků je vyvozena z jejich praktických důsledků. To znamená, že se poznatky posuzují podle toho, jak jsou použitelné a užitečné. Ovšem protože každý má o míře použitelnosti jednotlivých poznatků vlastní mínění, jde o čistě individuální hodnocení. Veškeré lidské znalosti jsou tedy souborem subjektivních pravd.

Nevýhodou pragmatismu je jeho velká rozvolněnost, širokost a nesnáze jej blíže vyhranit. Společným a nejdůležitějším určujícím prvkem je však empirie, tj. zkušenost a poznatelnost. Právě větší empiričností se pragmatismus liší od svého myšlenkového předchůdce pozitivismu. Pragmatismus je pro Čapka filozofie, která si tedy zakládá na faktech a na empirii, nevytváří umělé problémy a nepotrpí si na abstraktní pojmy a slovní konstrukce. Pragmatismus Čapek chápe jako následovníka pozitivismu. Pozitivismus je však pragmatismem překonán šíří chápaných faktů, které nemusejí být čistě vědecky ověřené, ale mohou sem patřit například úmysly, tužby nebo myšlenky, které jsou čistě nevědeckým osobním prožitkem.⁷¹

⁶⁹ ČAPEK, Karel. Předmluva. *Pragmatismus čili Filosofie praktického života*. Praha: F. Topič, 1918.

⁷⁰ MATUŠKA, Alexander. *Člověk proti zkáze*. Praha: Československý spisovatel 1963. s. 33-34.

⁷¹ ČAPEK, Karel. *Pragmatismus čili Filosofie praktického života*, s. 10-11.

Pragmatismus může být z části vnímán spíše jako metoda, kterou se řeší obtížné problémy. Tato metoda nahlíží na problémy na základě jejich praktických důsledků, podle nichž nalézají řešení. Pragmatismus hledá rozdílnost praktických následků odlišných názorů. Tvrdí, že pokud má jeden názor lepší praktický dopad na člověka, je správný. Pokud rozdíl v dopadu odlišných názorů není, jsou tyto názory stejné a není tedy třeba déle vést spor o tom, který je pravdivý. Tímto způsobem se pragmatismus vyhýbá abstraktním a slovním řešením sporů.⁷²

Pragmatismus tak pro Karla Čapka znamenal pomoc při urovnávání konfliktů jak názorových, tak společenských či politických. Právě díky svému pluralismu a relativismu mu pomáhal zmírňovat rozpory a hledat vzájemný konsensus. Pokud totiž přijmeme výše uvedený fakt, že neexistuje objektivní pravda, je v každé sporu několik možných pravd a díky pragmatismu má člověk možnost dojít ke kompromisnímu zjištění, které celý konflikt vyřeší, nebo alespoň zmírní. Tento postup se také odrazil na řešení rozporů v některých jeho dílech.

K pragmatismu se také vztahuje tzv. instrumentální teorie pravdy. Ta se zakládá na principu, že pravdivost našich myšlenek tkví v jejich schopnosti vykonat jistou práci.⁷³ Východiskem teorie pravdy je kritický náhled na vědy. Pokud si uvědomíme, kolik je vědeckých zákonů, které si navzájem odporují, musíme se nutně zamyslet nad tím, které jsou pravdivé a které ne. Pragmatistická teorie pravdy tvrdí, že žádná vědecká teorie není naprosto pravdivá, pouze se pravdě může přiblížit. I tak jsou však pro nás tyto vědecké zákony důležité a užitečné. Míra jejich pravdivosti se tedy měří tím, jak moc nám pomáhají. Myšlenka se stává pravdivou, pokud se uskuteční a můžeme ji tím potvrdit praktickými následky.

K otázce pravdy se Čapek vyjadřuje i ve své *Kritice slov*. Tam uznává, že se pravda řídí podle skutečnosti, což odpovídá instrumentální teorii pravdy. Dál ale tuto teorii rozvíjí tím, že považuje za ještě lepší, pokud se skutečnost řídí podle pravdy. Za nejlepší pravdy pak označuje ty, kteří mohou skutečnost o něco dobrého a morálního obohatit.⁷⁴

Pragmatismus je také charakteristický velkým relativismem (odmítá objektivní pravdu a vše pojímá subjektivně) a pluralismem (skutečnost je souhrnem nekonečného počtu nezávislých jednotek), což oboje velmi silně podporuje individualitu jedince. Tato

⁷² ČAPEK, Karel. *Pragmatismus čili Filosofie praktického života*, s. 12.

⁷³ ČAPEK, Karel. *Pragmatismus čili Filosofie praktického života*, s. 13.

⁷⁴ ČAPEK Karel. *Kritika slov*, s. 47.

teze se nám v Čapkově díle zrcadlí velmi silně. Můžeme ji tedy dle mého názoru považovat za jakýsi základní myšlenkový tok Čapkovy tvorby.

4.1.1. Pragmatismus a etika

Stejně jako s pravdou, je to u pragmatismu s morálkou a společenským vnímáním. Pragmatismus se po vzoru své koncepce teorie pravdy vyjadřuje také ke spravedlnosti. Pokud pravdu bereme jako to, co je výhodné pro naše myšlení, musíme spravedlnost brát jako to, co je výhodné pro naše chování.⁷⁵

O rozhodování, co je dobré a špatné se Čapek vyjadřuje jako o věci citu a víry. Samotné rozhodnutí je podle něj otázkou pozorování, kontroly a v neposlední řadě i zkušeností.⁷⁶ Přesto Karel Čapek částečně uznával objektivní pravdu a objektivní morální hodnoty, a to především ke konci svého života.⁷⁷

Správnost Čapek charakterizuje jako co nejlepší poznání a snahu o poznání ještě lepší. Právě poznávání je podle Čapka řešením problémům, cestou k lepšímu světu a odstranění konfliktů. Soudobý stav společnosti podle něj byl především důsledkem neznalosti a nevědomosti.⁷⁸ Z toho důvodu kladl Karel Čapek ve svém díle takový důraz na noetiku.

Zajímavá je Čapkova teorie o morální geometrii. Podle Karla Čapka je základem všeho jednoduchost a geometričnost. Například složitá, divoká a veskrze individuální příroda ke své činnosti a tvorbě potřebuje jednoduchost v podobě fyzikálních zákonů. Na základě toho Karel Čapek dochází k tomu, co nazývá morální geometrií. V té nazírá na pravdy jako na jednoduché geometrické činy, kdežto omyly a lži považuje za komplikované a složité. Stejně tak ctnosti jsou podle Čapka víc přímočaré než hříchy. A nad tím vším je bůh, který je přímější než zlý démon, který vliv získává především různými složitými intrikami a lžemi.⁷⁹

V *Kritice slov* se Karel Čapek zamýšlí také nad souvztažností povinnosti a svědomí. Podle autora je povinnost postavena nad svědomí, protože nám ospravedlňuje a umožňuje činy, které by nám samotné svědomí nedovolilo. Dokládá tento fakt několika příklady, z nichž jeden se vztahuje ke katovskému povolání. Kat sám o sobě jakožto člověk by nikoho nezabil, protože je to hodný a milý jedinec, který má svědomí na svém místě. Pokud však jsou před něj postaveni odsouzenci, popraví je s čistým svědomím, protože tak koná ze své povinnosti, kterou mu ukládá jeho

⁷⁵ ČAPEK, Karel. *Pragmatismus čili Filosofie praktického života*, s. 14.

⁷⁶ ČAPEK, Karel. Kapitola o hodnotách. *O umění a kultuře*. 3. díl, s. 575.

⁷⁷ PUJMANOVÁ, Marie. Sedmero mistrovských ctností Karla Čapka. *Kritický měsíčník*, č. 1, 1939, s. 43-44.

⁷⁸ ČAPEK, Karel. Téměř kus noetiky. *O umění a kultuře*. 3. díl. Spisy. Praha: Český spisovatel, 1986, s. 566.

⁷⁹ ČAPEK Karel. *Kritika slov*, s. 34.

zaměstnavatel a za kterou je placen.⁸⁰ Zajímavé je v této souvislosti pohlédnout na postavu dr. Galéna z *Bílé nemoci*. Ten se totiž této Čapkově myšlence vzepřel a navzdory své lékařské povinnosti se zachoval tak, jak mu přikazovalo jeho svědomí. Tomu se však budu věnovat podrobněji později.

Důležité také je pojetí pragmatismu odmítající velké masové koncepce, které neberou ohled na praktické problémy normálního člověka. To má za následek podporu malých myšlenek a činů, z čehož následně vyplývá praktické uplatnění morálky jakožto mravní odpovědnosti jedince.⁸¹ Můžeme tedy předpokládat, že na základě subjektivnosti jedince, který tuto morální odpovědnost nese, je sama morálka relativní s ohledem na konkrétní hodnoty a zásady jedince.

Nejlépe však Čapkův pragmatistický postoj k etice vystihuje jeho švagr Karel Scheinpflug, kterého si dovolím na závěr této kapitoly citovat: „Podkladem jeho (Čapkovy) etiky není žádná vznešená idea, žádný obecně platný příkaz, ale praktická a užitečná snaha učinit život lepším, vykonat něco dobrého pro sebe i pro svět.“⁸²

⁸⁰ ČAPEK Karel. *Kritika slov*, s. 20.

⁸¹ STROHISOVÁ, Eva. Karel Čapek, s. 592.

⁸² SCHEINPFLUG, Karel. *Můj švagr Karel Čapek*, s. 41.

5. Karel Čapek a Bůh

Tuto kapitulu jsem do své práce zařadila až dodatečně, protože mi při psaní vyplynula potřeba se o otázce vztahu Karla Čapka a víry alespoň okrajově zmínit. Je to podle mě důležitý aspekt potřebný k pochopení některých myšlenkových pochodů v jeho dílech.

Ačkoli byl Karel Čapek křtěný a měl církevní pohřeb, za svého života nebyl pravidelně praktikujícím věřícím. Tomu, že byl Karel Čapek katolík, se divil i jeho přítel opat Zavoral, který za Čapka sloužil pontifikální mši a vypravil mu pohřeb.

Patnáctiletý Čapek o sobě prohlašoval, že je ateista.⁸³ To se shoduje i s jeho pragmatickým smýšlením, které odmítá jak náboženské, tak filozofické vyšší principy. Důležitější než náboženství přišlo Karlu Čapkovi mravní jednání a cit důvěry, která určuje naše morální hodnoty, Karel Scheinpflug cituje tuto myšlenku Karla Čapka: „Jsme-li nadáni takovým citem, táži se, potřebujeme ještě absolutní odměny v posmrtném nebi?“⁸⁴

Bibli Čapek dobře znal, vždyť z ní i při psaní některých svých textů vycházel. Nesouhlasil však s přísným hodnocením Hospodina. Raději měl proto jakéhosi lidového boha, představitele spravedlnosti, moudrosti a pochopení. Ten se i často vyskytuje v Čapkových příbězích, například v povídce *Poslední soud*. Čapek si tedy obraz boha upravil podle své představy tak, aby byl bližší prostým lidem. Stejně tak z víry si vzal to, co podle něj mělo hodnotu i v běžném životě.

Pohled Karla Čapka na víru si můžeme nastínit například i na jeho pojetí zázraku ve sbírce *Boží muka*. Ačkoli jakési nadpřirozeno je v této sbírce na denním pořádku, nejde o žádný zásah shora. Podle Čapka je zázrak důkazem nejhlubší lidskosti. V tomto duchu se vyjadřuje i v dopisu S. K. Neumannovi psaného před Vánocemi roku 1917. „O tom pánu bohu si ještě promluvíme; myslím, že kdybyste četl *Boží muka* ještě jednou, nenašel byste ho tak tuze v popředí, jako mně samotnému to nebylo první věcí. Ale ovšem, jak jste správně na to slovo uhodil, šlo mi o spirituálnost, o takové duchařství, aby se hmotný svět jaksi propadl a stal se duchovnou záhadou, aniž by proto byl méně lidský. To je magie, o které jsem psal: aby všechno umělé, formové přetváření světa vracelo vždycky do člověka a nikam jinam. Vždyť je to cíl i kubismu. Ani ten bůh tam nehraje jinou roli, než že rozšiřuje ten magický kruh, jehož začátkem i koncem je

⁸³ ČAPEK, Karel. *Listy Anielce*. Praha: Supraphon, 1978, s. 85.

⁸⁴ SCHEINPFLUG, Karel. *Můj švagr Karel Čapek*, s. 54.

lidské srdce.“⁸⁵ Přiznává tedy existenci jakéhosi boha, který ovšem není mimo tento svět, ale naopak je podstatou lidských duší a srdcí.

Podle mého názoru tedy nelze Karla Čapka označit jako ateistu, ale zároveň ne jako věřícího křesťana. Neuznával institucionální formalitu církve a nelidskost křesťanského Boha. Přesto však jeho smýšlení a tvorba vyznačují jisté aspekty, které mají základ ve víře.

Myslím si, že velmi dobře je vztah Karla Čapka k víře vystižen v apokryfu *Pilátovo krédo*. Tomuto textu se však budu ve své práci věnovat později.

⁸⁵ KRÁLÍK, Oldřich. *První řada v díle Karla Čapka*, s. 54.

6. Etické koncepce v Čapkově díle

V celé Čapkově tvorbě jsou jak díla, která jsou otázkou morálky naprosto netknutá, tak i texty, které mají mravní poselství jako svou hlavní náplň. Většinou však i texty, které mají primárně naprosto odlišný účel (např. pobavit), nesou nějaké morální ponaučení.

Vzhledem k tomu, jak je dílo Karla Čapka pestré, objevuje se v něm velké množství různých etických principů a postojů. Opět stejně tak jako v ději, i v otázce etiky Čapek reaguje na vnější podněty a světové dění. V této souvislosti zjišťujeme, že byl Karel Čapek ochoten své názory a postoje změnit, pokud si to situace vyžadovala. Prvním takovýmto zlomem v Čapkově názorovém smýšlení bylo období první světové války. Střet s její krutou realitou u Čapka způsobil příklon k relativismu a pragmatismu jakožto prostředkům poznávání, lidského smíření a urovnávání konfliktů.

Dalším důkazem názorové proměny může být například již zmíněná situace v *Bílé nemoci*, kdy Karel Čapek navzdory svému dřívějšímu přesvědčení, že povinnost má větší váhu než svědomí, nechá jednat doktora Galéna opačně, tj. podle jeho svědomí navzdory povinnosti. V reakci na společenské dění a stále se zhoršující politickou situaci totiž autor potřebovat zdůraznit blízkost a nebezpečí války. Toho dosáhl právě tímto posunutím hodnot. Celkově se dá říct, že ve třicátých letech dvacátého století dochází u Čapka k většímu názorovému posunu, když v souvislosti s neustále se vyostřující politickou a společenskou situací zdánlivě opouští svou vizi kompromisu a se stále větším důrazem na morální apel své texty směřuje protifašistickým směrem. Právě nástup fašismu totiž donutil Čapka nejvíc přehodnotit jeho názorové koncepce, opustit snahu o harmonii, a z důvodu potřeby obrany demokracie, svobody a republiky se vymezit a aktivně angažovat.

Největší prostor však Čapek přes veškerou rozmanitost etických postojů nechává již výše zmiňovaným koncepcím humanity, relativismu a pragmatismu. Častým jevem v jeho díle je také v souladu s humanismem fakt, že jako nositele etických hodnot označuje převážně člověka- jedince. Ten mnohdy vystupuje proti nespravedlnostem páchaným masou a zodpovědnost za mravnost a spravedlnost celého světa bere na svá bedra. Tímto jedincem však povětšinou nebývá žádný typický hrdina, nýbrž „obyčejný“ člověk. Příkladem může být třeba tuctový pokladenský lékař, doktor chudých Galén. Nebo hlavní hrdinka dramatu *Matka*, u níž se její jméno dozvídáme čirou náhodou až téměř na konci děje, protože je to stále především matka. Případně spousty různých

pánů Holanů, Součků a Tomanů z Čapkových povídek. Tento obyčejný člověk má totiž zosobňovat samotnou podstatu lidskosti bojující proti determinaci a deformaci lidských vztahů, ohrožování lidské svobody a ohrožující mechanizaci života. Celý ideál Čapkova humanismu se tak díky zprostředkování takovými typem hrdinů stává snáze pochopitelným a prakticky aplikovatelným.⁸⁶ Avšak právě kvůli tomuto idealizování člověka a kladení přemrštěných nároků na něj byl Karel Čapek někdy kritizován, jak jsem již zmiňovala dříve.

Dalším aspektem Čapkova humanismu je pak také snaha tvořit literaturu, která by se se svou estetickou hodnotou stala součástí každodenního života obyčejných lidí. To byl i jeden z důvodů jeho vytrvalé novinářské činnosti.

Poklonou pragmatismu a relativismu je román *Továrna na Absolutno*. Námětem tohoto románu je vynález karburátoru, který dokáže uvolňovat díky dokonalému spalování všechnu energii a zároveň jako vedlejší produkt vytváří Absolutno. Právě Absolutno a jeho rozšíření má však za následek zdražování a morální a náboženské obracení lidí. Lidé se tak začínají přít o svou jedinou absolutní pravdu a pravého boha, což spolu s nedostatkem směřuje k válce, která je odvrácena na poslední chvíli.⁸⁷ Vidíme tu tedy, že vynalezení nepraktického, avšak velmi mocného přístroje může být naprosto kontraproduktivní. Stejně tak je nevhodné hledat jednu jedinou pravdu platnou pro všechny. Lepší je naopak věřit v lidi.

Důležitou je pak pro Čapka právě také otázka pravdy. On sám se ke svému vnímání pravdy vyjádřil takto: „V celé své práci omílám do omrzení dvě zpola morální, zpola noetická témata. První je negativní, Pilátovo⁸⁸: Co je pravda? Druhé je pozitivní: Každý má pravdu.“⁸⁹ Ačkoli se zdá, že se obě témata navzájem vylučují, v návaznosti na pragmatické myšlenky je dokázal Karel Čapek ve svém díle perfektně propojit.

Noetika neboli otázka poznávání, byla tak další důležitou oblastí, kterou se Čapek zabýval. Velmi úzce byla noetika spjatá právě s otázkou pravdy, protože podle Čapka je právě poznání nejvíce určující cestou k pravdě. Vrcholem této myšlenky pak bylo vydání tzv. noetické trilogie v letech 1933-1934 obsahující romány *Hordubal*, *Povětroň* a *Obyčejný život*. Tyto tři romány nespojuje ani společný příběh, ani stejní hrdinové, ale právě otázka noetiky. To, co je ohledně noetiky v *Hordubalovi* naznačeno, je v *Povětroně* rozvinuto, aby to bylo v *Obyčejném životě* dokončeno. Výslednou tezí je

⁸⁶ STROHSOVÁ, Eva. Karel Čapek, s. 586.

⁸⁷ STROHSOVÁ, Eva. Karel Čapek, s. 594.

⁸⁸ viz. apokryf Pilátovo krédo

⁸⁹ ČAPEK, Karel. Musím dále. *O umění a kultuře*. 2. díl, s. 415.

tedy myšlenka, že tak, jako je lidský život úplný až po započítání všech vedlejších postav a příběhů, je i poznání skutečné až teprve když je komplexní. A právě komplexní poznání je zároveň cestou od sebe samého k druhému člověku.⁹⁰ Můžeme tedy tuto koncepci chápat jako nástin stavu, kdy každý individuální člověk se svou vlastní psychikou a morálkou teprve v souvztažnosti s dalšími originálními jedinci tvoří společnost a rámec života se všemi jeho pravidly a hodnotami. Prolíná se zde tedy pragmatická teze individualismu se zapojením člověka do společenské struktury a tvorby jejích hodnot.

Zvláštní roli v Čapkově tvorbě také zaujímají díla, která se zabývají především otázkou moderního způsobu života spojeného s technickým pokrokem, odlidštění civilizace a ztráty lidských hodnot jako jsou láska, radost z tvůrčí práce a jiné. Tyto utopie důrazně varují před ohrožením technickým pokrokem, ztrátou morálních hodnot a následně i zkázou lidstva. Mezi tato díla můžeme řadit například drama *RUR*, které vyzdvihuje jako nejvyšší lidskou ctnost lásku, a romány *Továrna na Absolutno* či *Krakatit*.⁹¹

Život jako nejvyšší hodnotu pak vyzdvihuje hra *Věc Makropulos*. Ta má stejně jako předchozí díla kritizovat pokrok a odklon od přirozeného řádu. Zásadní problém však v tomto dramatu spočívá v objevení elixíru života, který umožňuje člověku dlouhověkost. Tím však dochází ke znehodnocení života, ztráty jeho hodnoty a neschopnosti skutečného citu a prožitku. Nesmrtelnost zbavuje život smyslu, vytrhává člověka ze společnosti a tím ho zbavuje jakýchkoli morálních hodnot. Lépe je tedy žít kratčeji, ale smysluplně, než navěky, ale naprázdno.⁹²

Z již zmiňovaných důvodů názorové pestrosti však nejde definovat jednu určující etickou koncepci Čapkovy díla. Proto se budu v dalších kapitolách věnovat vybraným Čapkovým textům a morálním ponaučením v nich obsažených.

⁹⁰ STROHSOVÁ, Eva. Karel Čapek, s. 601.

⁹¹ STROHSOVÁ, Eva. Karel Čapek, s. 593.

⁹² STROHSOVÁ, Eva. Karel Čapek, s. 594.

6.1. Čapkovy povídky a jejich morální poslání

Karel Čapek je autorem několika povídkových souborů. Protože tyto povídky byly psány v různých obdobích jeho tvorby, zaměřím se nejprve na charakteristiku jednotlivých souborů a následně vyberu jednotlivé povídky, které mají vypovídající etickou hodnotu použitelnou pro tuto práci. Právě na formě a poslání Čapkových povídkových souborů totiž můžeme dle mého názoru poměrně dobře vidět a hodnotit jeho různé myšlenkové posuny.

Nejstarší je povídková sbírka s názvem *Krakonošova zahrada*. Tyto texty psal Karel společně se svým bratrem Josefem a vycházely od roku 1908 do roku 1912 časopisecky v různých periodikách (*Lumír*, *Novina*, *Stopa*, ...). V tomto souboru nejsou pouze povídky, ale i jiné texty lyricko-epického charakteru či aforismy. I díky tomu je také velmi tematicky pestrý. K vydání celého souboru pak došlo samotnými autory v roce 1918. Protože se jedná o texty psané ještě před první světovou válkou, najdeme v nich často ironické pasáže, parodický nádech nebo aforismy.⁹³

Další povídková sbírka nese název *Zářivé hlubiny* a jiné prózy a byla poprvé vydána v roce 1916. Na rozdíl od *Krakonošovy zahrady* je více žánrově ucelená a najdeme v ní pouze povídky. Obsahuje opět původně časopisecky publikované texty z let 1910-1912. Jedná se převážně opět o společnou práci obou bratří. Pouze povídky *Mezi dvěma polibky* a *Ostrov* napsal sám Karel, naopak Josef je jediným autorem povídky *Živý plamen*. Stejně jako sbírka předchozí obsahuje především povídky odlehčené a parodizující.

Sbírka *Boží muka* vznikala v průběhu let 1914-1916 a k jejímu prvnímu vydání došlo v roce 1917. Jde o první knihu, jejímž autorem je sám Karel Čapek. Velký vliv na téma a atmosféru těchto povídek měla první světová válka. Ta mladého Karla vrhla do vlastního nitra k otázkám lidské existence, bytí a nebytí. Právě proto jsou náměty těchto povídek především metafyzické. Ztráta důvěry v racionální svět se zrcadlí v různých záhadách a tajemstvích- božích stopách tady na Zemi. To vše se vymyká logickému řešení a nabízí možnost hledání jiných skrytých relativních pravd.⁹⁴ Dalším motivem těchto povídek, který za důležitý označil sám autor, je problematika hledání spásy. Právě ta je totiž podle něj největším toužením ve válce.⁹⁵

⁹³ STROHSOVÁ, Eva. Karel Čapek, s. 587.

⁹⁴ STROHSOVÁ, Eva. Karel Čapek, s. 588.

⁹⁵ ČAPEK, Karel. *Poznámky k tvorbě*, s. 82.

Opominout nemůžeme ani fakt, že v době psaní povídek později publikovaných ve sbírce *Boží muka*, byla Karlu Čapkovi nesprávně diagnostikována tuberkulóza. Čapek tedy předpokládal, že brzy zemře, a tak jsou v některých povídkách patrné pocity smrtelně nemocného člověka. Stejně tak se v některých povídkách objevují motivy z lékařského a nemocničního prostředí.

Další Čapkovou sbírkou jsou *Trapné povídky*. Ty vznikaly v letech 1918-1921 a souhrnně byly vydány v roce 1921. *Trapné povídky* se zabírají více realitou všedních dnů, sociálními problémy a ztrátou hodnot. Sám Čapek přiznává, že v *Trapných povídkách* přechází z neuchopitelné metafyziky do toho nejvšednějšího. Kompoziční princip však zůstává stejný jako u *Božích muk*. Jednotlivé postavy jsou nazírány ve své trapnosti a ubohosti z jednoho úhlu pohledu, ovšem až v náznacích zjistíme, že z pohledu druhého se tato trapnost a ubohost mění v trpící lidskost, která je hodna soucitu. Opět se tedy dostáváme k tezi relativních pravd a pohledů. Díky tomu Čapek aplikuje relativismus i do pozice etiky a získává argument pro své pojetí humanismu.⁹⁶

Protože v tomto povídkovém souboru je velmi častým motivem hledání snášenlivosti s důrazem na to, jak je těžké člověka soudit, označuje jej sám Karel Čapek za morální aplikaci *Božích muk*.⁹⁷ Tu můžeme nalézt i v hledání mnohoznačnosti morálních hodnot a nahlížení etických kritérií z více úhlů. A to na konkrétních příbězích všedního dne. Myšlenku složitosti souzení opírá Čapek o mnohost pravd. Pokud každý má svou pravdu, tak nikdo nemůže mít pravdu úplnou. Z toho vyplývá, že nikdo nemá právo toho druhého soudit.⁹⁸

Trapné povídky také předznamenávají směr, kterým se bude ubírat Čapková tvorba ve dvacátých letech. Tím je kontrast lidskosti a moderního zmechanizovaného života, relativnost všeho a hledání pravdy⁹⁹

Asi nejznámějším Čapkovým povídkovým počinem jsou *Povídky z jedné kapsy* a *Povídky z druhé kapsy*. Ty vycházely v *Lidových novinách* v letech 1928-1929 a knižně byly vydány v roce 1929. Jedná se o sbírku detektivních příběhů. Jako motivaci k sepsání těchto povídek uvádí Karel Čapek noetické důvody. Ve svých *Poznámkách o tvorbě* se vyjadřuje k této problematice takto „První můj autorský zájem o detektivky vycházel z problému noetických, jak se poznává a objevuje skutečnost. Povídky z jedné kapsy jsou tedy povídky noetické. Jakmile jsem se začal zabývat

⁹⁶ STROHSOVÁ, Eva. Karel Čapek, s. 589.

⁹⁷ ČAPEK, Karel. *Poznámky k tvorbě*, s. 82.

⁹⁸ KLÍMA, Ivan. *Karel Čapek*, s. 44.

⁹⁹ STROHSOVÁ, Eva. Karel Čapek, s. 589.

světem zločinu, zaujal mě proti mé vůli problém spravedlnosti. Asi v polovici mé knihy nejdete ten přelom. Místo otázky, jak se poznává, převládá otázka, jak trestat. Povídky z jedné jsou tedy povídky noetické a justiční.“¹⁰⁰

Ohledně otázky, jak trestat se tedy vrátil tematicky k *Trapným povídkám*, kde řeší, jak člověka soudit. Jako velmi důležitou označuje Čapek také otázku spravedlnosti. Zajímavý je v tomto ohledu také fakt, že i když je zápletka vyřešena, objeví se vždy nějaký aspekt, který naznačuje i jinou možnost řešení, nebo alespoň k neúplnosti a nedostatkům původního řešení.¹⁰¹ V tom můžeme opět vidět Čapkovu relativistickou polohu.

Dalším důležitým prvkem kapesních povídek je pestrost postav, jejich osobností, pohnutek a motivů jednání. A právě tato nezařaditelnost a různost, která je pro toto Čapkovy dílo velmi typická, je spolu s otázkou noetiky hlouběji zpracována v následné románové trilogii (*Hordubal*, *Povětroň* a *Obyčejný život*). Můžeme tedy říct, že *Povídky z jedné kapsy* a *Povídky z druhé kapsy* odlehčenou formou navozují problematiku širěji rozvinutou v Čapkově vrcholném díle.

Nyní tedy k několika vybraným povídkám a jejich morálnímu kontextu.

Ze sbírky *Krakonošova zahrada* jsem si vybrala text nazvaný *Pšenice*. V tomto příběhu jsou otázky morálky řešeny ironickou formou. Formou paralely s poklesem cen je konfrontována hodnota morálky. „Mravnost dnes je tak pod cenou, že i nejchudší člověk může si ji dopřát.“¹⁰² Autoři se tak berou na paškál soudobé mravy. Paradox, že mravnost poklesla tak, že si ji může dovolit každý, působí dostatečně výrazně, aby podtrhl anekdotické vyznění celého poučení.

Jako další mě zaujala povídka *Živý plamen* ze sbírky *Zářivé hlubiny*. Ta vypráví o muži, který ačkoli měl všechno, neustále hledal štěstí. Rozhodl se tedy nakonec stát námořníkem a cestovat všude různě po světě. Na konci svého života se pak chtěl vyzpovídat knězi. U něj se ovšem setkal s nepochopením, protože odmítl své činy hodnotit jako dobré a zlé. Sám hlavní hrdina Manoel k tomu říká toto:

„Nelituji ničeho z toho, co jsem dělal; můj život byl jediný úmysl a nevím, co bylo vedle toho dobrého a zlého; myslím, že důležitější je to, že znám každý směr světa a že jsem plul po všech světových stranách, a cestou jsem viděl všechna moře i země.

¹⁰⁰ ČAPEK, Karel. *Poznámky k tvorbě*, s. 95.

¹⁰¹ STROHSOVÁ, Eva. Karel Čapek, s. 599.

¹⁰² ČAPEK, Josef – ČAPEK Karel. *Krakonošova zahrada. Zářivé hlubiny a jiná próza*. Praha: Československý spisovatel, 1957, s. 23.

A není nade vše jiné důležité to, že jsem viděl tolik blažených i pustých končin a pořád jsem potkával nové země a zázraky a vzdálenosti?¹⁰³

Tuto povídku jsem se rozhodla do své práce zařadit i přes to, že podle editora sbírky *Zářivé hlubiny* Miroslava Halíka je jejím autorem pouze Karlův bratr Josef.¹⁰⁴ Můžeme tedy v tomto textu nalézt důkaz toho, jak si byli oba bratři názorově blízcí. I zde je nástin Karlovy myšlenky o relativnosti a individualitě mravních požadavků. Důležitý je také důraz autora na poznávání světa zobrazený v Manoelově cestovatelské dobrodružné povaze. I v této Josefově povídce se tedy objevuje noetická otázka, která provázela téměř celé Karlovo dílo. Každý z bratrů se však později chtěl věnovat jiným myšlenkám a jiné tvorbě, proto se v následujících dílech, která napsal už každý bratr sám, je vidět „jak se původní společný růst bratří Čapků osobitě rozestupuje.“¹⁰⁵

Velmi noetická je i povídka *Ztracená cesta* ze sbírky *Boží muka*. Jak už sám název napovídá, děj se točí okolo hledání ztracené cesty. Hlavní myšlenkou této nepříliš epické povídky je nalezení životní odpovědi jednoho z mužů a snaha druhého ji od něj zjistit. První muž, který si najednou vše uvědomil, však není schopný vysvětlit, co vše ho napadá a k jakému závěru došel. Dokáže nakonec formulovat pouze to, že spíš než nějaké odpovědi, napadaly ho stále další otázky. Postupně se pak také nahlas zamýšlí nad tím, jak je možné, že se člověk nezná a že to nemá žádné řešení. Nosnou myšlenkou je pak jeho promluva, ve které říká, že „Pravdu musíš zažít jako cit, dříve než se ti stane slovem.“¹⁰⁶ Z této jediné věty tak cítíme opět Čapkův důraz na individualitu, protože pravdu si každý musí zažít sám.

Ze sbírky *Boží muka* mě zaujala také povídka nazvaná *Čekárna*, a to především její část zabývající se otázkou štěstí. Teze, že štěstí a náhoda jsou vlastně totéž, nutí k zamyšlení, zda je tedy vůbec možné dosáhnout štěstí cíleně.

Povídka *Košile* ze sbírky *Trapné povídky* nám nabízí morální dilema formou střetu dvou rozdílných světů. Děj se točí kolem hospodyně, která okrádá svého pána-dlouholetého vdovce. Ten se chce o svém podezření ujistit a jde tedy do jejího pokoje. Tam skutečně najde skříň plnou kradených věcí, zároveň je ale hospodyně přistižen. Vdovec jí krádeže, jakkoli jde o mravně špatný čin, nevyčítá, protože nechce zůstat

¹⁰³ ČAPEK, Josef – ČAPEK Karel. *Krakonošova zahrada. Zářivé hlubiny a jiná próza*, s. 159.

¹⁰⁴ ČAPEK, Josef – ČAPEK Karel. *Poznámky vydavatele. Krakonošova zahrada. Zářivé hlubiny a jiná próza*, s. 249.

¹⁰⁵ JANŮ, Jaroslav. *Prozaické prvotiny bratří Čapků*. In: ČAPEK, Josef – ČAPEK Karel. *Krakonošova zahrada. Zářivé hlubiny a jiná próza*, s. 159.

¹⁰⁶ ČAPEK, Karel. *Boží muka*. [2016-10-05] <https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/34/75/30/bozi_muka.pdf>, s. 67.

sám. Hospodyně se však uráží, že jí pán nevěřil a hledal u ní v pokoji. Z tohoto důvodu od něj také nakonec odchází. Máme zde teda dva pohledy. Prvním je osamělý vdovec, který je okrádán, ale nechce zůstat sám. Druhým pak je hospodyně- zlodějka, která se cítí potupená a od pána odchází. Jasně zde tedy vidíme na praktickém příkladu Čapkovo relativistické pojetí pravdy a spravedlnosti. Pro hospodyně je z hlediska etiky horší fakt, že se jí pán podíval do skříně, než skutečnost, že využila jeho důvěry a okrádala ho. Nabízí se zde k úvaze tím pádem také otázka hodnoty svědomí, které hraje v určování morálních hodnot u jedince zásadní roli.¹⁰⁷

Jak již bylo zmíněno výše, kapesní povídky jsou z části povídkami noetickými. Problematika poznání a hledání pravdy se tak zrcadlí například v povídce *Ukradený spis 139/VII, odd. C*. Zápletkou je hledání spisu, který byl ukrytý ve staré piksele ve špajzu. Zatímco podplukovník Vrzal si myslí, že šlo o špionážní loupež a pátrá, komu by se hodil samotný spis, pan Pištora hledá pachatele mezi běžnými zloději, kterým by šlo především o onu pikslu. Vidíme zde tedy dva naprosto odlišné pohledy na věc a možnost poznání. Nakonec se ukazuje, že správný směr měl pan Pištora, který zloděje našel mezi notorickými vykrádači špajzů. Pravda se tak našla na straně prakticky smýšlejícího pana Pištory.¹⁰⁸

Otázku hledání pravdy nalézáme také v povídce *Případ dr. Mejzlíka*. Mladý policista Mejzlík totiž chytil kasaře nedlouho po činu. Podařilo se mu to ale vlastně mimoděk. Přemýšlí proto zpětně, jestli to bylo dílo náhody, policejního instinktu, mechanické rutiny nebo jeho logických schopností. Evokuje tak ve čtenáři myšlenku, že cest, jak se dostat k pravdě je mnoho a žádná není ta jediná správná.

V povídce *Zločin v chalupě* se dostáváme k otázce spravedlnosti. Pan Vondráček totiž zavraždil svého tchána. Nepocituje však žádnou vinu, protože to udělal v zájmu rodiny. Obhajuje se velmi horlivě a je zřejmé, že si skutečně myslí, že udělal nutnou věc. Sám soudce proto nakonec řeší morální dilema, zda Vondráčka odsoudit, protože je to tak správné (spáchal přece zločin), nebo ho osvobodit, protože byl v právu. Dostáváme se tedy opět k otázce relativnosti práva a spravedlnosti.

¹⁰⁷ MUKAŘOVSKÝ, Jan. *Výbor z prózy Karla Čapka*. Praha: Státní nakladatelství, 1946, s. 12.

¹⁰⁸ KLÍMA, Ivan. *Karel Čapek*, s. 84.

6.2. *Kniha apokryfů a její etický kontext*

Apokryfy jsou jedním z těch méně známých Čapkových literárních počinů, pozastavím se tedy nejprve u jejich literárního významu a okolností jejich vzniku.

Jako apokryfy označujeme tři druhy příběhů. Prvním jsou spisy podobné biblickým, které se ale do *Bible* nedostaly. Dalším jsou texty podvržené. A posledním jsou taková díla, která pojímají již známý příběh novátorsky s pozměněným výkladem obsahu. Právě toto apokryfní pojetí zvolil i Čapek při své práci. Tento význam pojmu apokryf je také definován v *Encyklopedii literárních žánrů*, a to takto: „V současném žánrovém systému jde o literární útvar založený na demonstrativně odlišném, polemickém pojetí obecně známých témat, syžetů, postav či textů.“¹⁰⁹ Podle *Nového akademického slovníku cizích slov* je pak apokryf „Literární útvar tematicky využívající obecně známého motivu, alegoricky nebo parodicky konfrontovaného s novým výkladem.“¹¹⁰

V některých případech *Kniha apokryfů* využívá alegorií mezilidských vztahů k vyvození morálních závěrů. Konflikty, které v jednotlivých apokryfech vznikají, jsou z velké části důsledkem morálních vlastností a nedokonalostí, lži a manipulátorských ideologií. Díky tomu, že apokryfy vycházely postupně v novinách, mohl v nich vždy autor pružně reagovat na aktuální témata, proto se mnohé apokryfy vyznačují jistou občanskou angažovaností. Čapek tak apeloval zábavnou formou na čtenáře, aby se nad danou problematikou zamysleli, případně k ní zaujali stanovisko. Právě z toho důvodu tak bývají apokryfy někdy označovány za „spojnici mezi Čapkovou beletrií a žurnalistikou.“¹¹¹

Kniha apokryfů spojuje texty napsané Karlem Čapkem ve dvacátých a třicátých letech. Původně apokryfy vycházely jednotlivě v novinách a souborně byly vydány až sedm let po Čapkově smrti. Právě období, ve kterém byl který apokryf napsán, je důležité z důvodu významu a ideového záměru textu.

U apokryfů psaných ve dvacátých letech je znatelně cítit Čapkova pragmatistická filozofie. Ta se v těchto textech projevuje zejména v otázce pravdy a jejího poznávání. To je totiž relativní, protože každý jedinec má vlastní názor a stanovisko k danému problému a nelze tak určit, který je jediný správný. Z toho

¹⁰⁹ MOCNÁ, Dagmar. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004, s. 22.

¹¹⁰ KRAUS, Jiří. *Nový akademický slovník cizích slov A-Ž*. Praha: Academia, 2005, s. 67.

¹¹¹ STEINER, Peter. Opomíjená sbírka: Čapkova *Kniha apokryfů* jako alegorie. *Česká literatura*, roč. 38, 1990, č. 4, s. 307.

vyplývá i Čapkův odpor ke zevšeobecnování a kolektivizaci. Naopak Čapek zdůrazňuje v tomto duchu pozici jedince.¹¹² Mezi tyto pragmatické apokryfy řadíme například texty *Pilátovo krédo*, *Ukřižování*, *Jako za starých časů* nebo *Římské legie*.

U apokryfů psaných ve třicátých letech se snažil autor přiblížit známé události normálním lidem tak, že je poupravil, přidal jim překvapivou pointu, nebo je zasadil do současného světa. Tím apokryfům dovolil reagovat na aktuální témata, díky čemuž popisované významné události zevšedněly. I v tomto degradování velkých příběhů můžeme najít odkaz k pragmatismu a relativismu.¹¹³ Právě díky tomu, že Čapek nějaký známý příběh zasadil do prostředí všedních dnů, sebral mu jeho velikost a zrelativizoval jeho obsah, ukázal jej v praktickém světle mnohem bližším běžným lidem. K těmto textům patří například apokryfy *Bratr František*, *Svatá noc*, *Prométheův trest* nebo *O úpadku doby*.

Na konci třicátých let pak tato aktuálnost vyústila v kritiku poměrů a snahu o záchranu demokracie. Čapek v té době „Ve svých apokryfech vinil všechny, kteří pro své malé a osobní cíle, spory a zájmy slouží křižovatelům a bořitelům hodnot. Byla to krutá, zlá, výsměšná ironie.“¹¹⁴ Ve výsledku se tedy Karel Čapek stejně jako ve svých dramatech i v apokryfech pokoušel o ukončení rozbrojů mezi politickými stranami a spojení sil proti společnému nepříteli.

Co se týče tematických námětů, čerpal Karel Čapek zejména ze tří okruhů. Prvním je tematika biblická, druhým antická mytologie a historické události a třetím jsou náměty známých literárních příběhů. Ve své práci se však nebudu zabývat všemi devětadvaceti příběhy, ale zaměřím se výběrově na ty nejvíce morálně výrazné.

K biblické tematice se Čapek dostal v apokryfním příběhu o *Martě a Marii*. Zatímco Marie naslouchala Kristovým slovům, Marta se starala o chod celé domácnosti i namísto Marie, což vyústilo mezi oběma ženami v konflikt. Karel Čapek se se svým pragmatickým přístupem postavil na stranu Martinu.¹¹⁵ Dával přednost účinnému praktickému řešení před ideou, ať by byla sebeskvělejší. Každá zmínka o Martě tedy v kontextu Čapkovi tvorby evokuje jeho pragmatickou filozofii.¹¹⁶

¹¹² GABRIEL, Jiří. *Karel Čapek a pragmatismus*. [2016-10-05] <https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/127811/Torzo_009-2002-1_5.pdf?sequence=1>

¹¹³ STROHSOVÁ, Eva. Karel Čapek, s. 599.

¹¹⁴ ČAPEK, Karel. *Knihy apokryfů*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 226-7.

¹¹⁵ STEINER, Petr. Opomíjená sbírka: Čapkova kniha apokryfů jako alegorie. *Česká literatura* 1990, č.4, 318.

¹¹⁶ OPELÍK, Jiří. *Čtrnáctero prací o Karlu Čapkovi a ještě jedna o Josefu Čapkovi jako přívazek*, s. 44.

Na postojích Marie a Marty také můžeme vidět dva odlišné životní přístupy. Prvním je oddanost jedinému absolutnímu ideálu a druhým účast na pragmatické pluralitě života. I z Čapkových sympatií a Martiny obhajoby můžeme vyvodit, že jemu bližší byla druhá varianta lépe uplatnitelná v běžném životě.¹¹⁷

V apokryfu pojmenovaném *Prométheův trest* můžeme nalézt přenesenou paralelu ke hře *RUR* a dalším dílům obsahujícím strach z inovací. Při souzení Prométhea totiž Hypométheus začne polemizovat, zda je vůbec oheň lidem prospěšná a může jim přinést nějaký zisk. Obává se totiž, že spíš než k užitku, bude oheň lidem ke zlosti. „Pojde z toho změkčilost, úpadek mravů a – ehm, vůbec nepořádek a podobně.“¹¹⁸

Tento apokryf má i pokrytecké vyznění, když na konci příběhu jeden ze soudců sám využívá Prométheova vynálezu a nad ohněm si opéká pečínku. Navíc sám přichází s novým „vynálezem“ – potřít pečenou kýtu solí a česnekem. Autor tím podle mého názoru poukazuje na fakt, že to, co nám vadí u jiných, sami u sebe nevidíme.

Myšlenka strachu z pokroku je uplatněna také v příběhu nazvaném *O úpadku doby*, kde pračlověk Janeček a jeho žena lamentují nad novátorskými metodami mladých. Vyčítají jim, že jsou příliš pohodlní, neuznávají tradice a zavádí postupy, které se nikdy nepoužívaly. Čapek tím poukazuje na fakt, že kdyby se každému pokroku bránilo, zůstala by společnost dodnes v jeskyních. Je proto třeba pokrok a vědu podporovat. Avšak u obou těchto příběhů má pokrok, na rozdíl od jiných zmiňovaných utopických děl, kladnou roli. Neohrožuje lidstvo, ale je mu naopak k užitku. Lze tedy i zde vidět, že Karel Čapek dokázal své názory z rozumových a logických důvodů částečně přehodnotit. U obou příběhů jde také částečně i o satirický pohled na mezigenerační konflikty, které jsou aktuálním tématem dodnes. Ovšem opět v posunuté rovině.

Velký problém také vidí starý Janeček v zaváděné výměně zboží. Za jeho časů se totiž cizinci pobíjeli a zboží se jim následně sebralo. Synův argument, že při tom platili lidskými životy, chápe jako bezcenný, protože podle něj není lidských životů škoda. Staré Janečkové také neustále předhazuje, že je hloupá ženská. Stejně jako proměny životních hodnot a postojů můžeme tedy na tomto příběhu sledovat v zajímavé metafoře i postupný vývoj lidských práv a rovnoprávnosti pohlaví.¹¹⁹

¹¹⁷ STEINER, Petr. Opomíjená sbírka: Čapkova Kniha apokryfů jako alegorie, s. 319.

¹¹⁸ ČAPEK, Karel. *Kniha apokryfů*, 1964, s. 9-10.

¹¹⁹ ČAPEK, Karel. *Kniha apokryfů*, 1964, s. 16-19.

V apokryfu *Agathon čili o moudrosti* se Karel Čapek zamýšlí nad rozdílem mezi pojmy chytrost, rozum a moudrost. Ačkoli mají všechny tři podobný význam označující určitý intelekt, cítíme mezi nimi přirozený rozdíl, který se projeví například v jejich užití.¹²⁰ Logickou úvahou se postava Agathona dobrala až k výsledku, že „Zkrátka chytrost je dar nebo talent; rozum je přednost čili síla; ale moudrost je ctnost.“¹²¹ Moudrost tak překračuje oba ostatní pojmy, nemá žádný další účel, odpouští, miluje a vede k harmonii. Za moudrého člověka považuje autor toho, kdo je nejméně nenávidný, koho si všichni váží a kdo si rozumí se světem. U rozumu člověk vidí výsledky jeho činnosti, kdežto moudrost je nad vše povznesena, není v činu samotném, ale v jeho prožitku.

Dá se tedy odvodit, že moudrost je jednou z nejvyšších ctností, které lze u člověka najít. Pokud moudrost vede k harmonii, můžeme ji považovat v souladu s Čapkovou noetikou za výsledek poznávání, protože právě poznávání nevede dle Čapka primárně ke zjištění jediné pravdy, ale k jakémusi konsenzu mezi jednotlivými pravdami. Pokud tedy člověk poznává, hledá harmonii, která je ve své podstatě příčinou moudrosti. Moudrý člověk by tak v konečném důsledku měl být schopen vytvářet ve svém okolí harmonické prostředí a urovnávat konflikty, což potvrzuje výše zmiňovanou Čapkovu pragmatickou tezi o řešení sporů.¹²²

K nejvýraznějším patří apokryf *Alexandr Veliký* otištěný v *Lidových novinách* 1. 5. 1937. Tento -ich formou psaný text je pozoruhodnou paralelou k územní a politické rozpínavosti Německa. Na příkladu mladého makedonského vládce Alexandra Karel Čapek satirickou formou ukazuje, že mocichtiví jedinci posedlí myšlenkou světovlády a zisku ohromného území pro svůj národ existovali odjakživa.¹²³

Apokryf je psán formou dopisu adresovaného Alexandrem Makedonským jeho učiteli Aristotelovi. Alexandr v něm vysvětluje své počínání a rozšiřování makedonského království jako nevyhnutelnou nutnost, kdy každý další krok byl způsoben tím předchozím ve snaze ochránit a zabezpečit svou zemi. Čistě rozumově, prakticky a politicky přistupuje Alexandr ke svému honosnému vladařskému životu a následnému prohlášení za boha. Stejně tak považuje za „-věc rozumnou, vlasteneckou

¹²⁰ OPELÍK, Jiří. *Čtrnáctero prací o Karlu Čapkovi a ještě jedna o Josefu Čapkovi jako přívažek*, s. 70.

¹²¹ ČAPEK, Karel. *Kniha apokryfů*, 1964, s. 34.

¹²² viz. s. 28 této práce

¹²³ HÁJKOVÁ, Alena. Čapkův humor. In: VLAŠÍN, Štěpán. *Kniha o Čapkovi*, s. 268.

a politicky nutnou.¹²⁴, aby Aristoteles zařídil Alexandrovo prohlášení za boha i v rodné Makedonii.

Tento apokryf se svou naléhavostí řadí například po bok dramát *Bílá nemoc* a *Matka*. Stejně jako v *Bílé nemoci* Maršál, i zde Alexandr všechny své válečné výpady odůvodňuje ochranou svého národa a péčí o jeho blaho. Jde zde o zřejmou narážku na počínání Adolfa Hitlera a jeho získávání životního prostoru pro nadřazenou árijskou rasu.¹²⁵ Stejně jako v *Bílé nemoci* je tedy i zde jedinec skryt do anonymní masy národa, která určuje, co je dobré a zlé, a tím ospravedlňuje jinak morálně nepřipustné činy. Tento příběh má tedy být ve své historické aktuálnosti vztyčeným prstem varující evropskou společnost.

Zároveň však tento apokryf poukazuje na pomíjivost úspěchu mocichtivých dobyvatelů, když se vysmívá Alexandrově smýšlení. Mladý vojevůdce si totiž myslí, že jím dobytá území zůstanou součástí Makedonie navždy. Tím autor poskytuje čtenáři alespoň drobnou útěchu z osudu lidstva.¹²⁶

V příběhu *Smrt Archimédova* se Karel Čapek zamýšlí nad významem moci a vlády. V dialogu římského setníka Lucia a vědce Archiméda relativizuje důležitost moci jako něčeho, co nemá trvalý charakter a jde samo proti sobě. Čím větší moc totiž mám, tím větší sílu musím vynaložit na její udržení. Stejně tak čím mám větší území, tím mám delší hranice, které je třeba chránit. Nutně tak musí nastat chvíle, kdy už nebudu mít dostatek moci na její samotné udržení a o všechnu přijdu. Mnohem důležitější je tedy věnovat se něčemu trvalému, v tomto případě vědě, čili poznávání. To má totiž dlouhodobě mnohem větší hodnotu. Zároveň je dobytí Syrakus v tomto apokryfu paralelou k anšlusu Rakouska.¹²⁷

Ve *Smrti Archimédově* tak Čapek vyřkl důvody, které podle něj nutně musí vést k pádu jakéhokoli uzurpátorského režimu. „Ve *Smrti Archimédově* podal Čapek v symbolické konfrontaci představitelů tábora fašistického a demokratického rozbor i předpověď světového vývoje, ovládnutí Evropy nacismem i jeho porážky včetně motivace všech budoucích agresí.“¹²⁸ My dnes můžeme pouze konstatovat, že měl ve svých předpovědích pravdu.

¹²⁴ ČAPEK, Karel. *Kniha apokryfů*. [2016-10-05] <https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/34/76/35/kniha_apokryfu.pdf>, s. 24.

¹²⁵ STEINER, Petr. Opomíjená sbírka: Čapková Kniha apokryfů jako alegorie, s. 317.

¹²⁶ VLAŠÍN, Štěpán. *Bojovník proti fašismu*, s. 355.

¹²⁷ STEINER, Petr. Opomíjená sbírka: Čapková Kniha apokryfů jako alegorie, s. 317.

¹²⁸ PFAFF, Ivan. Spor o Karla Čapka. *Československý časopis historický* 1967, č. 1, s. 86.

Zároveň má tento apokryf představovat boj člověka, který odmítá kolaborovat s nepřítelem, i když to následně znamená jeho smrt. Čapek tak dává najevo, že ochrana vlasti je tak vysokou hodnotou, že stojí za to pro ni i zemřít. Čapkův Archimedes je tedy vlastencem a uvědomělým občanem bojujícím proti moci, která symbolizuje fašistické Německo.¹²⁹

V apokryfním příběhu *O deseti spravedlivých* se opět dostáváme k biblické tematice. Abrahám se svou ženou Sárrou mají za úkol vybrat deset spravedlivých lidí žijících ve městech Sodoma a Gomora. I přes výtky jako spravedlivé označí své příbuzné, protože rodina je rodina. Těch je ovšem pouze šest. Zbylé čtyři spravedlivé nakonec nenapočítají, protože každý má nějakou nectnost. Jeden je lichvář, druhý je zloděj, třetí je cizoložník a další blázen. Rozhodnou se tedy nakonec zajít prosit Hospodina, aby obě města ušetřil i tak, a jim pro příště nedával tak složité úkoly.

Lot tedy tím, že oroduje za zachování obou měst, obhajuje chybujiícího člověka v každém z nás. Čapek tak v tomto apokryfu částečně navazuje na problematiku, které se věnoval v *Trapných povídkách*. Je jí fakt, že nikdo nemá úplnou pravdu, a otázka, kdo má nárok koho soudit a trestat.

Kromě toho, že je tento velmi vtipně napsaný apokryf stále aktuální, navozuje otázku, jaké je měřítko hříchu a mravnosti. Je možné někoho odsoudit k záhubě jen pro to, že je blázen? Je jeho provinění stejné jako provinění zloděje? Abrahám se Sárrou totiž jako nespravedlivé označovali oba dva stejně. Čapek na tuto otázku nedává přímou odpověď, ale její náznak můžeme najít v části, kdy se Abrahám se Sárrou shodují na zařazení své rodiny ke spravedlivým. Pokud je příslušnost k rodině dostatečnou omluvou pro hříšnost člověka, proč by jí nemohlo být také například přátelství? Navíc má každý svou rodinu a přátele, je proto jasné, že z pohledu jiného jedince bude spravedlivý například Jahelel, kterého Abrahám se Sárrou označili za prostopášníka. Čapek zde tedy opět v souladu se svými předchozími názory naznačuje, že míra mravnosti, hříšnosti a spravedlnosti je čistě individuální záležitostí.

Svatá noc je ukázkovým příkladem apokryfu, kdy dojde k zevšednění velkého okamžiku a jeho přiblížení obyčejnému lidskému životu.¹³⁰ Obsahuje ale také velké morální poselství. Paní Dinah, která nejprve lamentovala a nadávala svému muži, že nechal ve chlívě přespat cizí lidi, nakonec navzdory svému původnímu přesvědčení

¹²⁹ BURIÁNEK, František. *Karel Čapek*, s. 197.

¹³⁰ KLÍMA, Ivan. *Karel Čapek*, 1962, s. 83.

pomáhá Marii rodit. Dokazuje tedy, že trpícímu člověku je potřeba pomoci, i když z počátku nebyl vítán.

V kontrastu s apokryfem *O deseti spravedlivých* také příběh *Svaté noci* ukazuje, že v každém z nás je něco dobrého. Isachar nechá Marii s Josefem přespat u sebe v chlívků a z počátku nerudná Dinah také nakonec ukázala svou dobrotivou stránku a Marii pomohla.

Na tomto apokryfu si také můžeme demonstrovat Čapkův cit pro aktuálnost a koncept. *Svatá noc* se totiž objevila na stránkách Lidových novin 25. prosince.¹³¹

Apokryf *Římské legie* se se vyjadřuje k noetické otázce. Díky postupu multiperspektivního narativu má autor možnost ukázat, jak subjektivním pojmem je pravda. Příběh představuje situaci, kdy se skupina vojáků dohaduje o průběhu událostí, kterých byli všichni účastní. Nemohou se však shodnout, jak to ve skutečnosti bylo, a navzájem se osočují ze lži. Čapek na tomto příkladu ukazuje, že pravda nazíraná z různých úhlů může vypadat různě a nelze tedy mluvit o jedné universální pravdě platné pro všechny.

Otázkou pravdy se zabývá i apokryf *Pilátovo krédo*.¹³² Pilát na téma pravdy vede rozhovor s Josefem Arimatejským, který si přijel pro Ježíšovo tělo. Josef v tomto příběhu zastává názor, že pravda je jen jedna pro všechny stejná, a to je právě ta, ve kterou on věří. Přirovnává pravdu k rozkazu, kterého je třeba uposlechnout. Hlavním strůjcem pravdy je podle něj rozum, který člověku jasně říká, co je a co není pravdivé.

Naopak podle Piláta je pravda něčím neuchopitelným, nedefinovatelným, co může mít proměnnou podobu. Novou pravdou podle něj člověk nepopírá pravdy předchozí. Myslí si, že možná může být nová pravda lepší, ovšem to neznamená, že můžou nastat situace, kdy bude dostačující pravda starší. Velmi zajímavé je pak jeho přirovnání pravdy ke krajině. Ačkoli se krajina může zdát na první pohled členitá, z určité výšky jednotlivé rozdíly splývají v jeden celek. A stejně tak je tomu s pravdou. Každá pravda má své místo na Zemi, ovšem když se nad ní povzneseme, zjistíme, že se v mnoha ohledech shoduje s pravdou jinou. Ocitáme se tedy opět na půdě filozofického relativismu.¹³³

Myslím si, že v tomto apokryfu je obsažen i vztah Karla Čapka k víře. Najdeme ho v úvodním podobenství o židlich. „Jako kdyby truhlář, který udělá novou židli,

¹³¹ STEINER, Petr. Opomíjená sbírka: Čapkova Kniha apokryfů jako alegorie, s. 312.

¹³² OPELÍK, Jiří. *Čtrnáctero prací o Karlu Čapkovi a ještě jedna o Josefu Čapkovi jako přivažek*, s. 70.

¹³³ HÁJKOVÁ, Alena. Čapkův humor, s. 253-254.

zapovídal sedět na ostatních židlích, které kdo udělal před ním. Jako by tím, že se udělá nová židle, byly zrušeny všechny staré židle. Konečně je možno, že nová židle je lepší krásnější a pohodlnější než ty ostatní; ale proč, u všech všudy, by si člověk unavený nemohl sednout na kteroukoliv mizernou, červotočivou nebo kamennou židli?“¹³⁴ Karel Čapek byl křtěný katolík, ovšem nebyl za svého života nijak horlivě praktikující. Přesto si dokázal z víry vzít své a použít to ve svém životě i díle. Některé oblasti, prožitky a smysly víry však nahradil něčím jiným- tu vědou, tu láskou k vlasti nebo bojem proti fašismu. Nedržel se jedné dogmatické pravdy, ale dokázal využít to nejlepší z různých židlí.

Apokryf *Císař Dioklecián* je konfliktem pragmatismu a idealismu. Sám Dioklecián v dialogu se svou sestrou Antonií oceňuje některé myšlenky a principy křesťanství, aby je vzápětí zavrhl pro jejich nepraktičnost. Jsou totiž z Diokleciánova pohledu administrativně neproveditelné a principiálně nefunkční. Z politických důvodů tedy Dioklecián s pronásledováním křesťanů nepřestává a pragmatismus tak vítězí i v římském císařství.

Tento příběh tak ukazuje stinnou stránku politiky. I římský císař totiž musí se svými osobní zájmy a názory ustoupit vyšším cílům. Zároveň v tomto příběhu můžeme nalézt obdobnou satiru konfrontující strach z pokroku jako například v apokryfech *Prométheův trest* a *O úpadku doby*.

Otázka pragmatismu se prolíná také do apokryfu *Goneril, dcera Learova*. Tento text je psaný formou monologu Goneril ke své chůvě. Learova dcera v něm vysvětluje, proč se z ní stala tak zlá a krutá bytost, která všechny nenávidí. Vše začalo tehdy, když vyčetla svému otci nepořádek, křik a chaos způsobený jeho družinou v jejím domě. Jako domácí paní chtěla mít ve svém domě pořádek, otce urazila a svého muže začala nenávidět, protože se jí nezastal. Pořádkumilovnost totiž považovala za svou ctnost, a proto se z čistě praktických důvodů rozhádala s otcem. Sama Goneril se tak považuje pouze za starostlivou hospodyni a slabou ženu, která zatrpkla pouze proto, že se jí nikdo nezastal.

Podobně jako v *Matce* můžeme také v tomto apokryfu nalézt konflikt mezi mužským a ženským prvkem. Podle Goneril je totiž právě žena ochránkyní domova,

¹³⁴ ČAPEK, Karel. *Kniha apokryfů*. [2016-10-05] <https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/34/76/35/kniha_apokryfu.pdf>, s. 57.

kteřá dohlíží především na pořádek v něm, zatímco muži „mají na starosti jen tu svou čest“.¹³⁵

Aktuální téma můžeme najít v apokryfu *Thersites*. Thersites při dobývání Tróji vypráví svým spolubojovníkům různé poplašné a nepodložené zprávy, čím snižuje autoritu pomlouvaných a zároveň morálku posluchačů. Ukazuje tak, že neověřené zprávy šířené do společnosti mohou uškodit oběma stranám. Bohužel dnes, kdy mají média mnohem větší vliv než v době Karla Čapka, nabírá problematika nastíněná v tomto apokryfu konkrétních a ohromných rozměrů. Z toho důvodu také musela vzniknout samostatná disciplína zabývající se mediální etikou.

Zároveň se v tomto apokryfu staví autor proti lidem, kteří podněcují národní rozepře a neshody. Ti jsou reprezentováni právě prostřednictvím postavy Thersita. Čapek tímto textem totiž reagoval na Masarykovu výzvu inteligenci zveřejněnou v projevu 28. října 1931. Prezident v něm apeloval na významné osobnosti kulturního života. Ty měly pomoci zlepšit stav společnosti, ve které upadalo veřejné mínění, zájem o životně důležité otázky a národní duch. Příčinou tohoto stavu měla být právě nedůvěra mezi lidmi a vznikání neshod.¹³⁶

V současné době velmi aktuálně působí také apokryf *Attila*. Příběh pojednávající o stěhování národů a nájezdech Hunů končí tragicky pro nevinného mladíka nařčeného ze špionáže pro vojevůdce Hunů Attilu. Tento text je dle mého názoru důkazem, že strach, bezmoc a beznaděj potírají jakékoli morální zábrany a lidé se tak často dopouštějí v jejich zajetí činů, které by za jiných okolností sami odsoudili.

Zároveň tento apokryf poukazuje na fakt, že lidé raději věří tomu, co se povídá, než aby se sami přesvědčili a museli něco řešit. Stejně jako apokryf *Thersites* tak odsuzuje i *Attila* konspirační teorie. Navíc je vždy jednodušší označit jako viníka někoho, kdo je po ruce. Částečně se tak opět dostáváme k otázce souzení.

¹³⁵ ČAPEK, Karel. *Kniha apokryfů*. [2016-10-05] <https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/34/76/35/kniha_apokryfu.pdf>, s. 83.

¹³⁶ STEINER, Petr. Opomíjená sbírka: Čapková Kniha apokryfů jako alegorie, s. 315.

6.3. Etika v *Bílé nemoci*

Námět k napsání dramatu *Bílé nemoci* získal Karel Čapek během své dráhy vychovatele u Lažanských. Na zámku v Chyši u Žlutic se seznámil s medikem a později zubním lékařem Jiřím Foustkou, který vyučoval mladého hraběte hře na klavír. Čapek se s Foustkou spřátelil a od mladého medika získal námět k sepsání hry, jejíž ústřední postavou je lékař, který díky svému objevu drží v rukou osud celého světa.¹³⁷ Jiří Foustka považoval svůj podíl na hře dokonce za tak zásadní, že se snažil prosadit své spoluautorství tohoto Čapkova dramatu.¹³⁸ Sám Jiří Foustka pak svou myšlenku zpracoval ve vlastním dramatu nazvaném *Dělo života*. V předmluvě k tomuto dílu se sám Karel Čapek vyjadřuje k hledání nejlepšího využití cizího námětu.¹³⁹

Ke zpracování tohoto námětu se však Karel Čapek dostal až ve třicátých letech, kdy se začala zhoršovat mezinárodní politická situace, která představovala bezprostřední ohrožení našeho státu. Celou situaci tak Karel Čapek přetavil do hry, ve které proti sobě stojí dva zásadní životní principy. Prvním je myšlenka demokratického humanismu zosobněná zastáncem nemocných doktorem Galénem a druhým je vize totalitní diktatury představovaná maršálem.¹⁴⁰ Sám Čapek označil právě dobu napsání dramatu za ten zásadní podnět.¹⁴¹

Čapek věděl, že konflikt, který ve hře naznačil, nelze vyřešit pouze na morální rovině. Uvědomoval si, že jedinec nemá možnost uspět proti společenským poměrům a změnit chod dějin, ačkoli by jeho myšlenky byly sebevíc ušlechtilé a činy mravně opodstatněné.¹⁴² Čapek tvrdil, že „konečné řešení zůstává politickým a duchovním dějinám, na kterých nejsme angažováni jenom jako diváci, nýbrž jako spolubojovníci, kteří musejí vědět, na které straně světónázorového dramatického konfliktu leží celé právo a celý život malého národa.“¹⁴³

Právě problematiky vydírání světa v *Bílé nemoci* si všímá M. Uhde. Ten tuto taktiku označuje jako vizi „terorem ke světovému míru“. Teroristou byl právě dr. Galén. Ačkoli dr. Galén měl být nositelem idejí a demokracie, chová se jako tyran a chce lidem

¹³⁷ ZELINSKÝ, Miroslav. *Stopami života*, s. 16.

¹³⁸ FIRT, Julius. *Knihy a osudy*. Praha: Atlantis, 1991, s. 212-213.

¹³⁹ FOUSTKA, Jiří. Předmluva K. Čapka. *Dělo života*. Praha: Fr. Borový, 1937, s. 5-10.

¹⁴⁰ KUDĚLKA, Viktor. Dramatik. In: VLAŠÍN, Štěpán. *Knihy o Čapkově*, s. 198-199.

¹⁴¹ ČAPEK, Karel. Předmluva. *Bílá nemoc*. [2016-10-05] <https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/34/75/28/bila_nemoc.pdf>

¹⁴² KUDĚLKA, Viktor. Dramatik, s. 198.

¹⁴³ ČAPEK, Karel. *Divadelníkem proti své vůli*, s. 319-335.

násilně vnutit něco, k čemu ještě nedospěli- světový mír. Čapek podle Uhdeho tento postup posvětil, protože dr. Galéna vytvořil „s hlubokou sympatií“.¹⁴⁴

Sám Čapek si byl vědom, že bojuje s velmi obtížným rozporem. Z jeho pohledu je lékař z poslání své práce tzv. defensor vitae, tedy obránce života. Proto bylo pro samotného autora těžké vžít se do role lékaře, který je ochoten obětovat mnoho lidských životů za utopistickou vizi. Celou situaci Čapek vyřešil drobným úkrokem, kdy dr. Galéna pojal více v souvislosti s tehdejší situací. Dr. Galén tak přestal být zaměřen čistě pacifisticky jako spasitel světového míru proti všem, ale stal se spíš zapřísáhlým odpůrcem diktatorních režimů. Tím se jeho úděl obrátil téměř o 180 stupňů. Stal se postavou, která přešla „od vedení světa k obraně každého člověka“.¹⁴⁵ Přesto však Čapek nepovažoval tento problém za vyřešený.

K tomuto velkému morálnímu dilematu se proto Karel Čapek vyjádřil také v jiném rukopise, který byl zveřejněn až v roce 1959. Obhajuje v něm pozici dr. Galéna. Nabízí pouze dvě možná řešení daného problému. V tom prvním se doktor Galén podřizuje normám lékařské etiky a lék dává k všeobecnému užití. Nezůstává mu pak už ale žádná možnost, aby odvrátil blížící se válečné peklo a dosáhl míru. Druhé řešení dává možnost malému doktorovi, aby navzdory požadavkům lékařské etiky nechal umírat tisíce lidí na strašlivou bílou nemoc s tím, že se pokusí zajistit pro lidstvo trvalý mír. Správné není žádné řešení. Dr. Galén by nesl vinu v každém případě. Pro autora je toto dilema tak silné, že jako dostatečné metafyzické ospravedlnění uvádí pouze doktorovu smrt, kterou v závěru odčinil svou vinu.¹⁴⁶

Ve stejném duchu se Karel Čapek vyjadřuje i v předmluvě k dramatu Jiřího Foustka *Dělo života*. Vymezuje se zde vůči tomu, že by prosazoval násilnou realizaci společenského ideálu. Tvrdí zde, že člověk, který by chtěl vnutit lidstvu něco proti jeho vůli, byť by to bylo sebestopšnější, je v nepravu. Je to podle něj obranný demokratický reflex. Správný pokrok nikdy nebude fungovat, pokud nevyjde z lidské svobody a morální společenské součinnosti.¹⁴⁷

Karel Čapek se v této hře také znovu zamýšlí nad otázkou, kterou již naznačil v románu *Válka s mloky*. Jaká je spoluvina těch, kteří se aktivně zapojí na stranu zla

¹⁴⁴ OPELÍK, Jiří. *Čtrnáctero prací o Karlu Čapkovi a ještě jedna o Josefu Čapkovi jako přívazek*, s. 130.

¹⁴⁵ OPELÍK, Jiří. *Čtrnáctero prací o Karlu Čapkovi a ještě jedna o Josefu Čapkovi jako přívazek*, s. 211.

¹⁴⁶ OPELÍK, Jiří. *Čtrnáctero prací o Karlu Čapkovi a ještě jedna o Josefu Čapkovi jako přívazek*, s. 131.

¹⁴⁷ OPELÍK, Jiří. *Čtrnáctero prací o Karlu Čapkovi a ještě jedna o Josefu Čapkovi jako přívazek*, s. 131.

a jaká je spoluvina těch, kteří jen nečinně přihlížejí a proti zlu nic neudělají? Právě tito pasivní jedinci, kteří stojí v pozadí a kvůli svým malicherným zájmům (např. kariérista Otec, či Dvorní rada Sigelius), zůstanou nečinní, jsou podle Čapka skutečnými viníky těchto katastrof. A právě doktor Galén, který se navzdory všem rozhodne jednat, ačkoli tím riskuje vše, co má, je Čapkovou odpovědí na tuto otázku.¹⁴⁸

Na rozdíl od některých jiných postav jednajících čistě pro svůj osobní prospěch, zůstává doktor Galén neoblomným zastáncem veřejného dobra. Do očí bijící je jeho srovnání s prvním asistentem, který pro svůj osobní finanční a kariérní profit sestrojí injekční látku, která se vzhledově podobá léčivému prostředku používanému právě doktorem Galénem. Na rozdíl od něj však tekutina prvního asistenta bílou nemoc neumí léčit, pouze tlumí bolesti nemocného. První asistent tak chce vědomě těžit ze zoufalství nemocných a Galénových úspěchů na Lilienthalově klinice. To je mu dokonce schváleno dvorním radou. Bizarně pak v tomto kontextu působí proslov prvního asistenta k sobě samému „Gratuluju!... Gratuluju ti, milý hochu! Gratuluju, pane doktore! Máme vyhráno!“¹⁴⁹, kdy projevuje obrovské nadšení z vidiny budoucího zisku, který mu tento podvod vynese. Poslední věta této repliky navíc naprosto vystihuje jeho charakterové pokřivení, kdy za výhru považuje svůj osobní zisk, nikoli nalezení léku a záchranu lidských životů, což ho ještě ostřeji vymezuje vůči hlavnímu hrdinovi dramatu.

Právě postava doktora Galéna je podstatnou součástí Čapkovy teorie obyčejného člověka. Čapkovi se díky doktoru Galénovi podařilo překonat rozpory mezi malým obyčejným člověkem, který trpně snáší osud a útlaky mocných, a mezi hrdinou, který chce aktivně spasit svět. Doktor Galén totiž splňuje jak požadavky na malého člověka, který je činorodý a nestará se o velké věci, avšak poté, co je donucen okolnostmi se aktivně zapojuje do děje a stává se hrdinou, který pro malé myšlenky koná velké věci. Tento typ postavy, tzv. „obyčejný hrdina“, se stal pro Čapka symbolem protiváhy zla, ničení a zkázy. Setkáme se s ním proto i v pozdější Čapkově tvorbě (například v románu *První parta*).¹⁵⁰

Zajímavá myšlenka se objeví v části hry, kdy maršál navštíví nemocnici a blahopřeje dvornímu radovi k úžasným výsledkům v léčení bílé nemoci. Dvorní rada

¹⁴⁸ STROHSOVÁ, Eva. Karel Čapek, s. 602.

¹⁴⁹ ČAPEK, Karel. *R.U.R.; Bílá nemoc; Matka*. Praha: Československý spisovatel, 1972, s. 108.

¹⁵⁰ STROHSOVÁ, Eva. Karel Čapek, s. 602.

pak ve svém děkovném proslovu přirovnává maršálovy zásluhy k těm lékařským, když říká:

„Vaše Excellence, jsem stěží mocen slova... Nám, klinice Lilienthalově, se dostalo tak vysokého uznání... My vědečtí pracovníci jsme si však vědomi, jak nepatrná a ubohá je naše zásluha proti té, která odvrátila daleko horší hlízu: hlízu anarchie, epidemie barbarské svobody, lepru korupce a mor společenského rozkladu, který zachvátil a téměř smrtelně oslabil organismus našeho národa –“ a pokračuje „A proto používám této vzácné příležitosti, abych se jako prostý lékař hluboce sklonil před tím největším lékařem, který nás všechny vyléčil z národního malomocenství tvrdou, někdy chirurgickou, ale vždycky spásonosnou terapií.“¹⁵¹

Přirovnáním maršála k lékaři a svobody k nemoci dává dvorní rada maršálovu počínání mravní ospravedlnění, protože v paralele s lékařskou povinností měl i maršál morální povinnost se o svůj národ postarat a vyvést jej z anarchie a svobody. Jeho diktátorské počínání tedy bylo správné, ne-li záslužné. Označením chirurgické terapie jako spásonosné navíc dvorní rada v podstatě schvaluje i vojenské a násilné kroky, které zřejmě maršál v minulosti kvůli prosazení své vlády učinil, čímž se dostává do konfliktu s myšlenkami doktora Galéna, který bere jako svou morální povinnost zbavit svět zbytečných mocenských bojů.

Právě tato myšlenková paralela vytvořila zázemí pro konflikt mnohem větší. Je jím souboj dvou životních principů zosobněných postavou doktora Galéna a Maršála. Střetává se zde tedy princip demokratického humanismu s vizí totalitní diktatury. To byl právě podle Čapka největší problém tehdejšího světa.¹⁵²

Neopominutelným principem v rámci celé hry je také tzv. mravní statečnost. Tento pojem používá dvorní rada při hodnocení maršálovy osobnosti po návštěvě nemocných.¹⁵³ Pokud tuto vlastnost chápeme jako riskování vlastního zdraví a pohodlí kvůli demonstraci své oddanosti určitým hodnotám, je v celém dramatu jejím největším nositelem nikoli Maršál, u kterého ji dvorní rada vyzdvihuje, ale doktor Galén. Právě on kvůli svému poslání uzavřel soukromou praxi a jí jen suché housky.¹⁵⁴ On tráví veškerý možný čas u svých nemocných a nechápe dotazy týkající se zápachu.¹⁵⁵ Ovšem kromě veškerých materiálních útrap neváhá doktor Galén podstoupit i útrapy duševní, kdy je

¹⁵¹ ČAPEK, Karel. *R.U.R.; Bílá nemoc; Matka*, s. 111.

¹⁵² KUDĚLKA, Viktor. *Dramatik*, s. 198-199.

¹⁵³ ČAPEK, Karel. *R.U.R.; Bílá nemoc; Matka*, s. 113.

¹⁵⁴ ČAPEK, Karel. *R.U.R.; Bílá nemoc; Matka*, s. 106.

¹⁵⁵ ČAPEK, Karel. *R.U.R.; Bílá nemoc; Matka*, s. 111.

z počátku ostatními považován za nemorálního vypočítavého obchodníka, který chce kliniku pouze využít a veškeré uznání za léčbu bílé nemoci ponechat pouze na sobě.¹⁵⁶ Přesto všechno si však doktor Galén stojí na svém a po celou dobu trvá na svých mravních zásadách. S tím je spojená také silná vůle, kterou doktor Galén po celou dobu prokazuje a navzdory možnému prospěchu a požitkům zůstává morálně pevný.

Jednou z ústředních scén hry je ta na konci prvního jednání, při níž doktor Galén poprvé před novináři vysloví své požadavky na světový mír a společnost bez válek a následně je dvorním radou vypovězen z Lilienthalovy kliniky. V rámci této scény sám doktor Galén vysvětluje částečně své jednání. Na dotaz jednoho z novinářů „Vy byste nechal lidi takhle umírat?“¹⁵⁷ argumentuje tím, jestli je lepší nechat je tedy zabít. Zamýšlí se nad otázkou, jak často je velmi náročné zachránit nemocného a pak během války umírá tolik zdravých silných lidí. Podle Galéna je lékařskou povinností odstranit válku. Pokud tuto myšlenku rozvineme, lze se domnívat, že z Galénova morálního hlediska by vymýcením válek zbývalo v budoucnu více lékařské kapacity na nemocné, tudíž je z pohledu etického momentální odepření léčby bílé nemoci v zájmu dosažení světového míru aktem, který má do budoucna pro zdravotní stav společnosti zásadní pozitivní dopad i bez ohledu na odstranění úmrtí a zranění bezprostředně způsobených válkou.

Zároveň ale v této pasáži doktor Galén připouští fakt, že jako doktor musí léčit,¹⁵⁸ což kompenzuje potenciální aplikací léčebné metody na chudé. Ti totiž podle něj nemají možnost na rozdíl od bohatých a mocných zasáhnout v otázce světového míru. Uznává, že z mravního aspektu není toto řešení úplně správné, protože znevýhodňuje bohaté. Namítá však, že bohatí mají větší vliv a tím pádem mají i větší šance, aby se zasadili o světový mír.

Tato scéna je zakončena rozmlůvkou s dvorním radou, při které si doktor Galén stojí za svým požadavkem a v důsledku toho je donucen opustit kliniku. Výrazněji se zde projeví rozdíl mezi doktorem Galénem, který prosazuje stále tu samou myšlenku, a dvorním radou, který názorově výrazně otočí.

Už při prvním setkání dvorního rady s doktorem Galénem je vedoucí Lilienthalovy kliniky velmi rozhořčen tím, že mu doktor Galén nechce svěřit, v čem tkví jeho léčebná metoda, a nazývá jej šarlatánem a dryáčníkem. Domnívá se, že doktor

¹⁵⁶ ČAPEK, Karel. *R.U.R.; Bílá nemoc; Matka*, s. 98-99.

¹⁵⁷ ČAPEK, Karel. *R.U.R.; Bílá nemoc; Matka*, s. 114.

¹⁵⁸ ČAPEK, Karel. *R.U.R.; Bílá nemoc; Matka*, s. 115.

Galén chce svého objevu využít pro svůj osobní prospěch a na léku proti bílé nemoci vydělávat. Vyčítá Galénovi, že by si měl být vědom své povinnosti vůči lidstvu a myslet na svou lékařskou morálku.¹⁵⁹

I ve zmiňované scéně z konce prvního jednání se dvorní rada nejprve snaží v rámci lékařské etiky doktora Galéna přesvědčit, že je jeho povinností jakožto lékaře pomáhat nemocným. Po názorové neústupnosti doktora Galéna se však projeví především vlastenecká stránka jeho osobnosti, když striktně z důvodů vyššího poslání svého národa razantně odmítne Galénovu utopistickou vizi se slovy: „Raději nechám celý svět pojit na malomocenství, než bych tady strpěl... na jediný okamžik... váš pacifistický mor.“¹⁶⁰ Na výtku doktora Galéna, že takto by se jako lékař vyjadřovat neměl, odpoví konstatováním, že není pouze lékař, ale slouží i svému státu. Během krátké konverzace tak z pozice lékaře- zarputilého zastánce lékařské morálky otočí o sto osmdesát stupňů na vlastence, který by klidně nechal zemřít celý svět, než by musel omezit svůj národ a jeho vyšší cíle.

Národ, jeho význam a pozice jsou celkově tématem, které je v celé hře hojně rozebíráno a často i používáno jako argument. Národu jsou dvorním radou přičítány zásluhy doktora Galéna za objevení léku na bílou nemoc,¹⁶¹ přestože je samotným dvorním radou ve hře několikrát v negativním slova smyslu zmíněno, že je doktor Galén cizinec.¹⁶²

Vyvstává tedy otázka, zda lze oddělit mravní povinnost k národu a společnosti jako celku, a zda je možné tuto „národní morálku“ té společenské nadřazovat. Celkové vyznění podání národa z úst Maršála a dvorního rady evokuje Hitlerovo pojetí čisté germánské rasy, která je předurčena k vyšším úkolům a na jejíž úkor tu parazitují jiné národy- cizinci reprezentovaní doktorem Galénem.¹⁶³

Sám Čapek se k této problematice vyjadřuje v předmluvě k *Bílá nemoc*. Tam staví do kontrastu humanitu s úctou k jedinci a národ jako svrchovaného nositele hodnot, který není ničím mravně omezován. Jedinec je podle něj jak fyzicky, tak mravně podřízen kolektivu- národu.¹⁶⁴ Tento postoj se tedy pak citelně odráží i ve hře *Bílá nemoc*, kdy část postav považuje myšlenku nadřazenosti národa za nevyvratitelnou.

¹⁵⁹ ČAPEK, Karel. *R.U.R.; Bílá nemoc; Matka*, s. 99.

¹⁶⁰ ČAPEK, Karel. *R.U.R.; Bílá nemoc; Matka*, s. 117.

¹⁶¹ ČAPEK, Karel. *R.U.R.; Bílá nemoc; Matka*, s. 113.

¹⁶² ČAPEK, Karel. *R.U.R.; Bílá nemoc; Matka*, s. 96.

¹⁶³ Doktor Galén byl původně dokonce pojmenován Herzfeld. Viz. následující strana.

¹⁶⁴ ČAPEK, Karel. Předmluva. *Bílá nemoc*. [2016-10-05] <https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/34/75/28/bila_nemoc.pdf>

Ve scéně, kdy za doktorem Galénem přijde žádat o léčbu Otec s Matkou, se objeví pojem lidská povinnost. Ten používá jako argument otec, aby přesvědčil doktora Galéna k léčbě své ženy. Chápe jako jeho lidskou povinnost lék odtajnit a dát k dispozici, aby neumírali zbytečně další lidé. Doktor Galén však považuje za svou lidskou povinnost neustoupit ve svých požadavcích a vymoci pro lidstvo věčný mír.¹⁶⁵ Dostáváme se tak opět ke konfliktu dvou zásadních myšlenek- vyléčit lidstvo, ale ponechat ho ve válce, nebo i přes další oběti trvat na svém a dosáhnout světa bez válek.

V kontextu s nadcházejícími událostmi působí vizionářsky Čapkova myšlenka táborů pro malomocné, do kterých by měli být zavíráni všichni jedinci nakažení Čengovou nemocí. Věta „Zavřít ty malomocné a nepustit je mezi lidi.“¹⁶⁶ pronesená otcem a následně i celá koncepce táborů, kde se budou nemocní postupně nechávat umírat je silně nemorální, i když budou nemocným dle pravidel lékařské etiky podávány utišující prostředky na zmírnění bolesti. Navíc by tím došlo k úplnému vyčlenění nemocných ze společnosti.

V souvislosti s problematikou židů a koncentračních táborů nelze také nezmínit, že v původním rukopisu *Bílá nemoc* se po první část hry nejmenoval ústřední hrdina doktor Galén, ale doktor Herzfeld. Stejně tak v původní verzi nezněla otázka dvorního rady „Vy jste - původem cizinec, ne?“¹⁶⁷, ale „Vy jste žid?“. Nakonec se však Karel Čapek rozhodl pro změnu jména a původu této postavy, protože se obával, že žid Herzfeld by do hry vtáhl nádech osudu svého národa. Kdežto postava malého pokladenského lékaře řeckého původu doktora Galéna dávala Čapkovi čistou duši bez předsudků, která mohla „vyrůst do antické velikosti“.¹⁶⁸

Absurdně působí teze, kterou prosazují Syn s Dcerou, a to že propuknutí této epidemie bylo nutné, aby se na světě uvolnilo místo pro mladé. Otec, který je v potenciálně rizikové skupině, je nejprve tímto názorem silně rozhořčen, ovšem později, v průběhu hry, připouští, že na tom něco bude. K tomuto obratu ho přivedla situace, kdy díky velkému umírání najde jeho syn snáze práci a dcera se dobře vdá. Absolutně tedy touto myšlenkou popírají jakoukoli úctu ke starším, která je jednou z největších etických hodnot už od starověkých dob a je zakotvena i v jednom

¹⁶⁵ ČAPEK, Karel. *R.U.R.; Bílá nemoc; Matka*, s. 123.

¹⁶⁶ ČAPEK, Karel. *R.U.R.; Bílá nemoc; Matka*, s. 101.

¹⁶⁷ ČAPEK, Karel. *R.U.R.; Bílá nemoc; Matka*, s. 96.

¹⁶⁸ SCHEINPFLUG, Karel. *Můj švagr Karel Čapek*, s. 120.

z přikázání Desatera.¹⁶⁹ Celá situace pak nabyde paradoxního rozměru, když se čengovou nemocí nakazí matka.

U postavy Otce je zajímavý také morální konflikt mezi hodnotou zaměstnání a s ním spojeného společenského postavení proti hodnotě lásky a rodiny, když mu je nabídnuta výměna léčby Matky za jeho postavení ředitele účtárny v Krügrových závodech. Poté, co doktoru Galénovi nejprve tvrdí, že je za uzdravení své ženy ochoten dát cokoli, po krátkém zaváhání odmítne vzdát se svého místa, na které tak dlouho dřel.¹⁷⁰ Tím de facto odsuzuje Matku k jisté smrti.

Předchozí situace odkazuje na další fenomén, který je ve hře silně patrný. Je jím egoismus. Nejen Otec se v dilematu rozhodne pro variantu, která jemu osobně vyhovuje víc. Podobné rozhodnutí učiní například i Dvorní rada, když doktora Galéna přijme až po jeho připomenutí, že „*Snad by i pan dvorní rada mohl toho léku jednou potřebovat.*“¹⁷¹ Stejně tak dříve neústupný Maršál se rozhodne pro ukončení války a propagaci světového míru až poté, co zjistí, že on sám se ocitl na prahu smrti, protože trpí bílou nemocí a nutně potřebuje léčbu doktora Galéna.

Protipólem těchto individualistů, kteří staví své potřeby nad dříve deklarované morální hodnoty, je doktor Galén a Baron Krüg. Oba dokáží postavit vyšší cíle nad své pohodlí, Baron Krüg dokonce nad svůj život. Oba dva si navzájem také projeví svůj respekt, když se Baron Krüg vyjádří o doktoru Galénovi, že není „- zas tak docela naivní.“ a naopak doktor Galén označí Barona Krüga, že je „- svým způsobem... hrozně poctivý člověk.“¹⁷² Na první pohled se tak může zdát, že se zde Čapek odklonil od individualismu jakžto prostředku pragmatismu. Uvědomíme-li si však, že ani doktor Galén, ani Baron Krüg se nesnaží nijak potlačovat svou individualitu ve smyslu jedinečnosti, pouze slouží jako jedinci společnosti, pochopíme, že se o žádný Čapkův myšlenkový odklon nejedná. Toto tvrzení je navíc podpořeno v závěru hry, kdy jednolitý dav zabije doktora Galéna a tím nepřímou způsobí i Maršálovu smrt. Právě dav, neindividuální masa, je tedy v důsledku viníkem tragického vyznění celého dramatu, které pomalu ale jistě směřovalo ke zdárnému konci.

Právě pesimistický konec *Bílé nemoci* byl Čapkovi mnohokrát vyčítán. O jeho změnu ho požádal sám i prezident Edvard Beneš, který se zúčastnil premiérového

¹⁶⁹ *Cti svého otce i matku, jak ti přikázal Hospodin, tvůj Bůh, abys byl dlouho živ a dobře se ti vedlo na zemi, kterou ti dává Hospodin, tvůj Bůh.*; De 5, 16.

¹⁷⁰ ČAPEK, Karel. *R.U.R.; Bílá nemoc; Matka*, s. 123.

¹⁷¹ ČAPEK, Karel. *R.U.R.; Bílá nemoc; Matka*, s. 98.

¹⁷² ČAPEK, Karel. *R.U.R.; Bílá nemoc; Matka*, s. 128.

předčítání před přáteli. Karel Čapek to však odmítl. Neviděl situaci tak dramaticky. Viníci si podle něj za své chyby odnesou trest, válka skončí a mír se bude hledat dál, ať už s Maršálem, nebo bez něj, stejně jako lék proti bílé nemoci. Přiznává, že trpět budou i nevinní, to však vidí jako úděl světa, že za chyby jiných často pykají nevinní. Navíc přisuzuje dramatu především funkci ukázat děs a utrpení, které světu hrozí, a zároveň varovat před nutností spravedlnosti.¹⁷³

¹⁷³ SCHEINPFLUG, Karel. *Můj švagr Karel Čapek*, s. 121.

6.4. Etika v *Matce*

Námět k sepsání této hry získal Karel Čapek od své ženy Olgy, která se mu svěřila po cestě z Francie, že chce napsat hru o ženě, které postupně umírají všichni členové rodiny, až ženě zůstane pouze nejmladší syn. Nakonec však i toho pošle žena do boje, když se dozví, že nepřítel vraždí děti. Karel jí tehdy námět pochválil jako velmi zajímavý. Asi po měsíci od návratu se Olga zeptala, zda už začala psát a zda by jí nevadilo, kdyby mu tento námět přenechala. Olga souhlasila, a tak se Karel pustil do psaní dramatu *Matka*.¹⁷⁴

Toto drama znamenalo pro Čapka velkou změnu i z hlediska žánrové skladby. Na rozdíl od jeho předchozích her totiž *Matka* přechází z mnohoobrazové formy do jednodušší koncepce a celá tragédie se odehrává v jedné místnosti. I zde je však zachována hluboká alegoričnost a symbolika. Opět se tu střetávají dva odlišné světy, tentokrát však znázorněné navíc polaritou mužsko–ženskou. Stejně jako u *Bílé nemoci* dochází v *Matce* nakonec k překonání rozdílů mezi jednotlivými světy a jejich názorovému sblížení.¹⁷⁵

Významnou roli v dramatu *Matka* hraje otázka pravdy. Otec zemřel proto, aby dokázal, že měl pravdu, což matka nedokáže pochopit. Pro ni by byl víc fakt, že na otce čeká doma žena a pět dětí, než to, že svou smrtí obhájí svou pravdu. Zde se zřetelně vymezuje rozdíl mezi mužským elementem, který považuje otázku cti a pravdy za zásadní, a ženským prvkem, pro který je nejvíc rodina.¹⁷⁶ I ve chvíli, kdy matka uzná, že by svého muže na místě v jeho rozhodnutí podpořila¹⁷⁷, odůvodňuje to svou láskou k němu.

K otázce pravdy se vyslovuje i Kornel, který vírou ve svou pravdu ospravedlňuje morální úpadek společnosti a nenávisť, kterou jsou k sobě schopni lidé cítit. V této souvislosti staví také kolektiv nad jedince, když říká „Nikdy by člověk neudělal za sebe, co dělá za svůj prapor.“¹⁷⁸

O otázce relativnosti pravdy svědčí také rozpory Petra a Kornela a Matčín pohled na ně. Ačkoli jsou názory obou chlapců naprosto odlišné, Matka stejnou měrou

¹⁷⁴ SCHEINPFLUG, Karel. *Můj švagr Karel Čapek*, s. 126.

¹⁷⁵ KUDĚLKA, Viktor. *Dramatik*, s. 200.

¹⁷⁶ ČAPEK, Karel. *R.U.R.; Bílá nemoc; Matka*, s. 180.

¹⁷⁷ „Řekla bych ti: Jdi, Richharde. To si nemůžeš nechat líbit.“; ČAPEK, Karel. *R.U.R.; Bílá nemoc; Matka*, s. 166.

¹⁷⁸ ČAPEK, Karel. *R.U.R.; Bílá nemoc; Matka*, s. 178.

miluje a chápe oba své syny. Působí tedy jako jakýsi harmonizující prvek v názorové rozeklanosti obou svých synů.¹⁷⁹

V názorech bratrů Petra a Kornela můžeme najít paralelu se zásadními liniemi v *Bílé nemoci*. Petr a jeho strana prosazují pacifismus a rovnost, čímž se zásadně staví proti Kornelovi a jeho vládnoucí straně, která se považuje za zastávce národa a má v zádech silnou armádu. Kornel považuje morální zásady, jakými jsou mír, láska a soucit za hezké, ale zbytečné, protože ve velkých dobách na ně není čas. Ve velkých dobách je čas myslet na vyšší cíle. Vždyť i v dialogu s matkou nemyslí na to, že by se mohlo něco stát jemu samému nebo Tonimu.¹⁸⁰ Jde mu stále především o národ. V Kornelově smýšlení tedy můžeme pozorovat názorovou paralelu s postavou Maršála z *Bílé nemoci*.

Ve velkém kontrastu jsou i názory Matky a Otce na otázku hrdinství.¹⁸¹ Pro Otce je hrdinství věcí cti a doufá, že i nejmladší Toni jednou bude hrdinou. Matka však za hrdinstvím vidí především smrt. To se jí ostatně potvrzuje i v průběhu hry, kdy postupně všichni její synové umírají hrdinskou smrtí pro vyšší cíle. Dostáváme se zde tedy znovu k Čapkově koncepci dvojího smyslu lidské existence, je v *Matce* reprezentován střetem mužského a ženského elementu. První neustále hledá hrdinství, velké činy a vyšší cíle, kdežto druhé zastává lidský život jako takový s jeho základními hodnotami.

K částečnému smíření mezi těmito koncepcemi pak dochází v samém závěru hry, kdy Matka pošle do boje i svého posledního syna. Ne však z toho důvodu, že by pochopila mužské hodnoty, nebo se z mravního hlediska podřídila vyšším cílům. Toniho sama pošle do boje po zjištění, že postupující armáda zaútočila na školu s dětmi. Neobrací se tedy k mužským hodnotám, ale své rozhodnutí učiní stále jako matka-zastánkyně rodiny. Nesnese totiž křivdu, které se dopustila vojska na nevinných malých dětech, nositelích rodiny a s ní spojených hodnot. Ač tedy nakonec mění názor a Toniho pouští bojovat, je to stále z těch samých důvodů a pohnutek, z jakých mu předtím v boji tak vehementně bránila. Uvědomí si totiž, že ochraňovat základní hodnoty lidského života někdy lze pouze za cenu velkých individuálních obětí.¹⁸²

Ke zmírnění konfliktu mužského a ženského elementu a jejich hodnot dochází také na konci druhého dějství, kdy se po Petrově smrti baví všichni zemřelí muži.

¹⁷⁹ STROHSOVÁ, Eva. Karel Čapek, s. 603.

¹⁸⁰ ČAPEK, Karel. *R.U.R.; Bílá nemoc; Matka*, s. 181-182.

¹⁸¹ KUDEĚLKA, Viktor. *Dramatik*, s. 200.

¹⁸² STROHSOVÁ, Eva. Karel Čapek, s. 603.

Shodnou se sice, že je krásné zemřít pro něco velikého, ale když už člověk nakonec takto umírá, o dost raději by zůstal žít obyčejným nehrdinským životem, trávil čas se svými nejbližšími a věnoval se docela běžným věcem. Dávají tak částečně zapravdu matce, která pro jejich hrdinské umírání nemá pochopení.¹⁸³

Další smířčí složkou mezi ženským a mužským prvkem je ženský hlas z amplionu. Ačkoli je to žena, a jak se později ukáže i matka, víc než rodina pro ni jsou morální hodnoty zastávané v tomto díle především muži.

Podobně neutrálně působí postava Toniho, která nejprve inklinuje spíš k ženskému vnímání hodnot. Toni nevidí rád, když se jeho bratři perou, nerad slyší střelbu a nechápe, jak na sebe můžou být lidé tak zlí. Ke konci hry se však vlivem událostí přikloní na mužskou stranu, kdy chce jít bojovat se slovy „*Já vím, maminko, ale tady je větší povinnost*“¹⁸⁴. Reaguje tak na matčinu výzvu, že nesmí odejít, protože má povinnost vůči ní. Tímto zlomovým okamžikem se oddaluje ženskému světu jakožto nositeli hodnoty rodiny a přiklání se více k mužskému světu vyšších pravd, úkolů a povinností.

Matka se tedy jakožto zastánkyně a obránkyně rodiny vymezuje vůči světu válek, hrdinství, vyšších cílů a povinností. Vehementně brání svou pravdu a nepřipouští žádné protiargumenty. Nechápe také, proč „*- po celé dějiny světa jsem to jenom já, já máma, já ženská, kdo musí tak hrozně platit za vaše veliké věci!*“¹⁸⁵. Zobecňuje tak svůj úděl na všechny matky světa. Vybízí k uvědomění si, že každý padlý a každý hrdina má někde svou matku, která mu dala život a teď trpí pro vyšší hodnoty.

Postava Matky tak po celou dobu zastává pozici ženy- ochránkyně rodinného krbu. Ve všech jejích promluvách je jasně cítit, že rodina je pro ni vším. Společné večere přirovnává k bohoslužbě¹⁸⁶, staví práva matky nad ostatní¹⁸⁷, přirovnává svou rodinu ke kusům svého těla¹⁸⁸ a veškeré své morální zásady a požadavky podřizuje právě své rodině. Naprosto nechápe snahu mužů a hájení vyšších zájmů, hrdinství a čest. Celé její poselství a chápání společnosti vystihuje, když říká „*Prosím tě, to jim tak hrozně záleží na tom, aby vládli? Copak nemají své rodiny? Ať se každý stará o svou rodinu!*“¹⁸⁹. Na Kornelovu odpověď, že přeci rodina není všechno, matka odpovídá „*Je,*

¹⁸³ ČAPEK, Karel. *R.U.R.; Bílá nemoc; Matka*, s. 188-189.

¹⁸⁴ ČAPEK, Karel. *R.U.R.; Bílá nemoc; Matka*, s. 198.

¹⁸⁵ ČAPEK, Karel. *R.U.R.; Bílá nemoc; Matka*, s. 208.

¹⁸⁶ ČAPEK, Karel. *R.U.R.; Bílá nemoc; Matka*, s. 171

¹⁸⁷ ČAPEK, Karel. *R.U.R.; Bílá nemoc; Matka*, s. 179.

¹⁸⁸ ČAPEK, Karel. *R.U.R.; Bílá nemoc; Matka*, s. 170.

¹⁸⁹ ČAPEK, Karel. *R.U.R.; Bílá nemoc; Matka*, s. 180.

*Kornele. Pro mne je.*¹⁹⁰ Je tedy jednoznačné, že rodinu ve svém uvažování nadřazuje státu, národu i společnosti jako celku.

V otázce vyšších cílů však můžeme v této hře nalézt různé názorové polohy. Zatímco otec však vidí jako vrchol bytí hrdinství a čest, Ondra jakožto vědec považuje za nejvyšší metu poznání. To dokazuje i svou replikou „*Když člověk dělá vědu... tak musí hledat příčiny, víš? A na jiném čerta záleží. Jaképak hrdinství nebo čest- to je dětinství, tati. Ale kousek poznání- to stojí za to.*“¹⁹¹ Tento názor koresponduje také s názorem Karla Čapka, který právě poznávání považoval za nejlepší možný způsob řešení konfliktů a projev správnosti. Právě poznání podle něj mohlo zlepšit tristní stav soudobého světa, za jehož zkaženost mohla především lidská omezenost, neznalost a nevědomost.¹⁹²

Stejně jako otec, staví Kornel své zásady nad rodinu, když odpovídá Tonimu na otázku, zda Petra zastřelí takto: „*Já ne, Toni; ale to víš, boj je boj. Neměl si Petr s tím hnutím nic začínat. To si můžeš myslet, mně by bylo strašně líto, kdyby... kdyby se mu něco stalo. Ale to už není v naší moci- Ať ti holomci složí zbraně, a pak naši pustí Petra- i ty druhé rukojmí. Tak je to.*“¹⁹³ Uznává sice, že by mu bratra bylo líto, ale z hlediska jeho morálky je to Petrova vina, protože si vybral špatnou stranu a hájí nesprávnou věc. Opět se zde tedy vyostřuje konflikt nejen mravních hodnot mužů a žen.

Na konci druhého dějství můžeme najít další drobnou paralelu s *Bílou nemocí*. Poté, co se venku rozezní střelba ze strojních pušek, mírní Ondra Petrovo nadšení se slovy „*To zas bude hrdinů, co? – Lidi tohle já nerad slyším!*“ a o chvíli později pokračuje: „*Blázni, v ulicích střilet! To bude masakr!*“¹⁹⁴. Těmito svými názory se příklání k myšlenkám doktora Galéna, který také boje odsuzoval jakožto prostředek zbytečné smrti mnoha zdravých lidí. Celkově má Ondrova postava s doktorem Galénem společné ještě další charakteristiku, kterou je absolutní zapálení pro věc sloužící dobru lidstva. Tak jako doktor Galén bere jako svou lékařskou povinnost¹⁹⁵ zastavit války a nastolit světový mír, bere Ondra jako povinnost vědy¹⁹⁶ nenechat na žlutou zimnici umírat tisíce lidí a i s nasazením vlastního života se pokusit najít na ní lék. Zásadně se však rozcházejí ve způsobu, který se k získání svého cíle rozhodli použít.

¹⁹⁰ ČAPEK, Karel. *R.U.R.; Bílá nemoc; Matka*, s. 180.

¹⁹¹ ČAPEK, Karel. *R.U.R.; Bílá nemoc; Matka*, s. 170.

¹⁹² ČAPEK, Karel. Téměř kus noetiky. s. 566.

¹⁹³ ČAPEK, Karel. *R.U.R.; Bílá nemoc; Matka*, s. 177.

¹⁹⁴ ČAPEK, Karel. *R.U.R.; Bílá nemoc; Matka*, s. 190.

¹⁹⁵ ČAPEK, Karel. *R.U.R.; Bílá nemoc; Matka*, s. 114.

¹⁹⁶ ČAPEK, Karel. *R.U.R.; Bílá nemoc; Matka*, s. 169.

Za zmínku také stojí pohled na smrt tak, jak je v celé hře předkládán. Smrt je v *Matce* brána jako něco běžného, nenásilného a naprosto pochopitelného. Částečně je to dáno tím, že zemřelé postavy ve hře znovu vystupují a v podstatě stále žijí. Vždyť i Kornel přiznává „*My totiž nejsme tak moc mrtví, jak ty si myslíš, maminko.*“ a Petr dodává „*Víš, to co se děje, je ještě pořád náš osud. A naše dílo.*“¹⁹⁷.

Podíl na samozřejmosti smrti mají i některé myšlenkové proudy, které jednotlivé postavy představují. Například Kornel s Petrem, ač oba na jiné straně barikády, shodně zastávají názor, že pro vítězství jejich věci je třeba obětí. Příkladem může být třeba Petrova emotivní promluva „*Ano, ať je zač umírat! Černí, do boje! Za naši svobodu! Za naše vítězství! Za nový svět! Kamarádi, kamarádi, nedejte se! Ať na to zajde celé město, ať se podřeže, národ, ať na to svět praskne jen když to vyhraje naše věc! Raději všichni pojit, než aby měli vrch ti bílí psi –*“¹⁹⁸, nebo Kornelova „*Já ne, Toni; ale to víš, boj je boj. Neměl si Petr s tím hnutím nic začínat. To si můžeš myslet, mně by bylo strašně líto, kdyby... kdyby se mu něco stalo. Ale to už není v naší moci- Ať ti holomci složí zbraně, a pak naši pustí Petra- i ty druhé rukojmí. Tak je to.*“¹⁹⁹. To, s jakou lhostejností mluví o smrti nejen svých protivníků, ještě umocňuje děsivou atmosféru hry. Nabízí se v této souvislosti také otázka, zda může být nějaká věc skutečně správná, když bez jakýchkoli morálních zábran vyžaduje lidské oběti.

Drama *Matka*, ani žádné jiné, nemá podle Čapka nabízet řešení nebo naznačovat cestu.²⁰⁰ Přesto však v závěrečné části dramatu nalézáme myšlenkový apel, kdy matka vyzývá svého posledního syna „*Jdi!*“²⁰¹. Tím drama splňuje své společenské poslání.

¹⁹⁷ ČAPEK, Karel. *R.U.R.; Bílá nemoc; Matka*, s. 201.

¹⁹⁸ ČAPEK, Karel. *R.U.R.; Bílá nemoc; Matka*, s. 192.

¹⁹⁹ ČAPEK, Karel. *R.U.R.; Bílá nemoc; Matka*, s. 177.

²⁰⁰ ČAPEK, Karel. *Divadelníkem proti své vůli*, s. 334-335.

²⁰¹ ČAPEK, Karel. *R.U.R.; Bílá nemoc; Matka*, s. 213.

Závěr

Ve své práci jsem se snažila proniknout do pozadí vybraných děl Karla Čapka a vyzdvihnout jeho myšlenky mající nějaký společenský etický aspekt či morální apel. Hodnotila jsem Čapkovy texty v kontextu s dobovou situací, jeho osobním životem a společenskou náladou. Z toho důvodu jsem se snažila vycházet především z Čapkovy autorské tvorby. Zároveň jsem se pokoušela u některých textů a z nich plynoucích pouček podtrhnout jejich aktuálnost pro současné a i budoucí generace.

Právě zmíněnou nadčasovost některých děl Karla Čapka bych vyzdvihla jako velké pozitivum jeho tvorby. Předpokládala jsem ji u obecně platných hodnot a apelu na ně, ovšem Karel Čapek dokázal již před téměř stoletím popsat situace a s nimi spojená morální dilemata, která trápí i současnou společnost. Například mediální vliv obsažený v nemálo Čapkových textech je dnes silně palčivou záležitostí. Podobně aktuální je strach z cizího a neznámého obsažený v apokryfu *Attila*. Vyznění tohoto díla jako by přímo vystihovalo současnou společenskou náladu spojenou s uprchlickou krizí.

Konkrétně zmíněné Čapkovy apokryfy pro mě osobně znamenaly velké překvapení. Ačkoli se jedná jak žánrově, tak obsahově o hodně rozličné krátké příběhy, většinou z nich plynula nějaká hlubší myšlenka. Ať už se jednalo o morální ponaučení, společenskou satiru, nebo noetickou úvahu. Myslím si, že je velká škoda, že jsou tyto texty tak málo prezentované například ve školních čítankách či veřejnosti vůbec. Podle mého názoru je v nich totiž skrytý velký potenciál. Mají totiž díky své nadčasovosti velký význam i pro společnost 21. století.

Stejně tak mě zaujalo, že částečně moralizující charakter má velké množství Čapkových děl, která ovšem primárně mají naprosto odlišný význam. Nějakou mravní poučku tak můžeme u Čapka nalézt i v kdejaké satíře, detektivce či humorně laděném příběhu, přičemž jsou tato ponaučení často předkládána čtenáři formou zábavnou a ironickou. Na tom se podle mě ukazuje, jak hluboce si Čapek uvědomoval sílu a poslání literatury na poli společenského působení.

Nosnou linií Čapkovy tvorby je podle mého názoru konflikt dvou naprosto odlišných světů a hledání jejich kompromisu. Tuto myšlenku najdeme jak v apokryfních příbězích (např. *Marta a Marie*), povídkách (*Ukradený spis 139/VII, odd. C.*), dramatech (*Matka, Bílá nemoc,...*), tak i v mnoha dalších jeho dílech. Myslím si, že právě toto střetávání dvou světů pro Čapka představovalo ideální paralelu k jeho noetickým názorům a otázce hledání pravdy. Proto ho tak rád ve své tvorbě využíval.

Má práce mě také přesvědčila, že ačkoli se názory Karla Čapka v průběhu doby vyvíjely, hlavní směr jeho smýšlení a tvorby udávaly stále humanismus, pragmatismus a relativismus. Pokud bych měla stručně shrnout jejich význam pro Čapka, řekla bych, že pro něj znamenaly především praktické a individuální řešení otázek působící přes běžný život malého člověka na chod celé společnosti. Svým způsobem pak tato názorová linie pomocí kompromisního smiřování konfliktů u Čapka směřovala k pacifismu. Až s vyhrocením politické situace a hrozbou blížící se války se Karel Čapek od tohoto směru odklonil a začal myslet více radikálně. A zmíněný odklon je patrný právě v dramatech *Bílá nemoc* a především *Matka*. Zde chtěl Čapek využít veškerý svůj sociální potenciál, důrazně apelovat na společnost a odvrátit tak blížící se katastrofu. To se mu však bohužel nepodařilo.

S relativistickým nadhledem se Karel Čapek také velmi často zaobírá otázkou noetiky. Co je to pravda? Jak ji poznáme? Co je štěstí? Co je dobré a zlé? Na tyto a mnohé další velké otázky filozofického a etického rázu hledá prostřednictvím svých prostých hrdinů odpovědi. Ty nachází především v jejich individualitě. Právě pestrost světa a lidských osobností byla tím, co Čapek na životě obdivoval.

Karel Čapek byl podle mě jedním z největších literátů české historie. Jeho neuvěřitelný zájmový rozsah, žánrová pestrost, jasně formulované myšlenky a vědomostní rádius propojený s tak srozumitelným způsobem psaní svědčí o Čapkově lidskosti a genialitě. Vliv Čapkových děl přetrval dlouhá léta a jeho nadčasové myšlenky a pohledy na kulturu, společnost, moc a politiku jistě zaujmou i budoucí generace. Víím, že jsem ve své práci zahrнула pouze malou část Čapkovy tvorby, osobnosti a myšlenek. Doufám však, že se mi podařilo vystihnout to podstatné týkající se morálních ponaučení a etických myšlenek z té části díla vyplývající. Myslím si, že by tato práce mohla být užitečnou pomůckou, která pomůže případnému čtenáři více porozumět Čapkovu dílu a odhalit jeho hlubší význam.

Na úplný závěr své práce si dovoluji krátkou poznámku, týkající se jejího pojetí. Uvědomuji si, že jsem se v některých částech své práce odchýlila od čistě etických otázek k myšlenkám více filozofickým. Nevidím to však jako její vadu. Považuji totiž filozofické otázky týkající se dobra a zla, bytí, štěstí, pravdy a poznání za velmi zásadní pro naše mravní rozhodování. Z tohoto důvodu si myslím, že filozofie a etika jsou si v některých aspektech dost blízké, a pro správné poznání jednoho nelze druhé vynechat. Proto jsem svou práci pojala právě tímto způsobem.

Seznam použitých zkratk

V této práci nebylo použito zkratk.

Seznam literatury

Zdroje tištěné:

- ADAMOVIČ, Ivan – NEFF, Ondřej. *Čapek, Karel. Slovník české literární fantastiky a science fiction*. Praha: R3, 1995.
- BRADBROOKOVÁ, Bohuslava. *Karel Čapek*. Praha: Academia, 2007.
- BRANŽOVSKÝ, Josef. *Karel Čapek, světový názor a umění*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1963.
- BURIÁNEK, František. *Čapkovské variace*. Praha: Československý spisovatel, 1984.
- BURIÁNEK, František. *Karel Čapek*. Praha: Melantrich, 1978.
- ČAPEK, Josef – ČAPEK Karel. *Krakonošova zahrada. Zářivé hlubiny a jiná próza*. Praha: Československý spisovatel, 1957.
- ČAPEK, Karel. *Divadelníkem proti své vůli*. Praha: Orbis, 1968.
- ČAPEK, Karel. *Knihy apokryfů*. Praha: Československý spisovatel, 1964.
- ČAPEK, Karel. *Korespondence I. Spisy*. Praha: Český spisovatel, 1993.
- ČAPEK, Karel. *Korespondence II.; Spisy*. Praha: Český spisovatel, 1993.
- ČAPEK Karel. *Kritika slov*. Praha: Československý spisovatel, 1991.
- ČAPEK, Karel. *Listy Anielce*. Praha: Supraphon, 1978.
- ČAPEK, Karel. *Místo pro Jonathana*. Praha: Symposium, 1970.
- ČAPEK, Karel. *Od člověka k člověku*. Praha: Československý spisovatel, 1978.
- ČAPEK, Karel. *O umění a kultuře. 1. díl. Spisy*. Praha: Český spisovatel, 1984.
- ČAPEK, Karel. *O umění a kultuře. 2. díl. Spisy*. Praha: Český spisovatel, 1985.
- ČAPEK, Karel. *O umění a kultuře. 3. díl. Spisy*. Praha: Český spisovatel, 1986.
- ČAPEK, Karel. *Povídky z jedné a druhé kapsy*. Praha: DOBROVSKÝ s.r.o., 2014.
- ČAPEK, Karel. *Poznámky k tvorbě*. Praha: Československý spisovatel 1959.
- ČAPEK, Karel. *Pragmatismus čili Filosofie praktického života*. Praha: F. Topič, 1918.
- ČAPEK, Karel. *Přijatá korespondence*. Praha: Lidové noviny, 2000.
- ČAPEK, Karel. *R.U.R.; Bílá nemoc; Matka*. Praha: Československý spisovatel, 1972.
- ČAPEK, Karel. *Tichý hlas: neznámé i známé texty z roku 1938*. Praha: ARSCI, 2005.
- ČAPEK, Karel. *Univerzitní studie*. Praha: Československý spisovatel, 1987.
- ČAPEK, Karel. *Vám oddaný...: dosud nepublikovaná korespondence*. Praha: ARSCI, 2007.
- ČAPKOVÁ, Helena. *Moji milí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1986.
- ČERMÁK, František. *Slovník Karla Čapka*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009.
- ČERNÝ, Václav. *Karel Čapek*. Praha: Fr. Borový, 1936.
- DANDOVÁ, Marta. *Karel Čapek – Přijatá korespondence*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000.
- FETTERS, Aleš. Malý slovník regionálních autorů - Literární tradice našeho kraje - Medailonky regionálních autorů. *U nás* 4.12.2012, roč. 22, č. 4, s. 8.
- FIRT, Julius. *Knihy a osudy*. Praha: Atlantis, 1991.
- FORST, Vladimír. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce, A–G*. Praha: Academia, 1985.
- FOUSTKA, Jiří. *Dělo života*. Praha: Fr. Borový, 1937.
- G. P. Karel Čapek a Nobelova cena. *Lidové noviny* 2.2.1939, roč. 47, č. 59, s. 7.
- HALÍK Miroslav. *Karel Čapek – život a dílo v datech*. Praha: Academia, 1983.
- KLÍMA, Ivan. *Karel Čapek*. Praha: Československý spisovatel, 1962.
- KRÁL, Josef: *Československá filosofie*. Praha: Melantrich, 1937.
- KRÁLÍK, Oldřich. *První řada v díle Karla Čapka*. Ostrava: Profil, 1972.
- KRAUS, Jiří. *Nový akademický slovník cizích slov A–Ž*. Praha: Academia, 2005.
- KUDĚLKA, Viktor. *Boje o Karla Čapka*. Praha: Academia, 1987.

- MALEVIČ, Oleg Michajlovič. *Bratři Čapkové*. Praha: I. Železný, 1999.
- MASARYK, Tomáš Garrigue. *Ideály humanitní: Problém malého národa. Demokratism v politice*. 2. vydání. Praha: Melantrich, 1990.
- MATUŠKA, Alexander. *Člověk proti zkáze*. Praha: Československý spisovatel 1963.
- MED, Jaroslav. *Literární život ve stínu Mnichova (1938-1939)*. Praha: Academia, 2010.
- MOCNÁ, Dagmar. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004.
- MUKAŘOVSKÝ, Jan. *Výbor z prózy Karla Čapka*. Praha: Státní nakladatelství, 1946.
- MUKAŘOVSKÝ, Jan. Významová a kompoziční osnova epiky Karla Čapka, Slovo a slovesnost 5. *Studie z poetiky*. Praha: Odeon, 1982.
- OPELÍK, Jiří. *Čtrnáctero prací o Karlu Čapkovi a ještě jedna o Josefu Čapkovi jako přivažek*. Praha: Torst, 2008.
- PUJMANOVÁ, Marie. Sedmero mistrovských ctností Karla Čapka. Kritický měsíčník, č. 1, 1939, s. 43-44.
- PAFF, Ivan. Spor o Karla Čapka. Československý časopis historický 1967, č. 1, s. 76-88.
- SCHEINPFLUG, Karel. *Můj švagr Karel Čapek*. Hradec Králové: Kruh, 1991.
- SCHEINPFLUGOVÁ, Olga. *Byla jsem na světě*. Praha: Mladá fronta, 1988.
- SCHEINPFLUGOVÁ, Olga. *Živý jako nikdo z nás*. Praha: Hynek, 1997.
- SOKOL, Jan. *Malá filosofie člověka a slovník filosofických pojmů*. Praha: Vyšehrad, 2004.
- STEINER, Petr. Opomíjená sbírka: Čapkova Koniha apokryfů jako alegorie. *Česká literatura* 1990, č. 4, s. 306-320.
- STROHSOVÁ, Eva. Karel Čapek. In: KOLEKTIV. *Dějiny české literatury IV*. Praha: Victoria publishing, a. s., 1995.
- ŠALDA, František Xaver. *Kritické glosy k nové poezii české*. Praha: Melantrich, 1939.
- VINEN, Richard. *Evropa dvacátého století*. Praha: Vyšehrad, 2007.
- VLAŠÍN, Štěpán. *Kniha o Čapkovi*. Praha: Československý spisovatel, 1988.

Zdroje elektronické:

- ČAPEK, Karel. *Bílá nemoc*. [2016-10-05]
<https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/34/75/28/bila_nemoc.pdf>
- ČAPEK, Karel. *Kniha apokryfů*. [2016-10-05]
<https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/34/76/35/kniha_apokryfu.pdf>
- ČAPEK, Karel. *Boží muka*. [2016-10-05]
<https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/34/75/30/bozi_muka.pdf>
- GABRIEL, Jiří. *Karel Čapek a pragmatismus*. [2016-10-05]
<https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/127811/Torzo_009-2002-1_5.pdf?sequence=1>